

ДО ЗБРОЇ!

ЗБІРНИК I.

1921

ТАРНІВ — ЛЬВІВ.

В ДРУКАРНІ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ „ДІЛО“ — РИНОК Ч. 10.
1921.

Через всезростаючі видатки на друк жадне приватне українське видавництво т. зв. періодичної преси не може в переживаемий час утримуватися власним коштом і потребує допомоги з боку суспільства (Українська Трибуна, Український Вістник, Вперед, Батьківщина, Український Голос, Відродження, і т. п. — всі збирають офіри, кожне на свій пресовий фонд).

Видавництво наукового військового збірника „До зброї“, ця перша спроба утворення національного наукового військового органу, почуваче себе ще в гіршому стані. Воно має дуже малі грошові засоби, остільки малі, що не дозволяють на періодичний орган -- місячник або що.

Рахуючи головним чином на підтрим з боку військового суспільства, видавництво добре розуміє, що це суспільство дуже вбоге і тягне нужденне життя отут на чужині.

От же видавництво не рахує себе навіть вправі звертатися за грошовою допомогою до будь-кого лишче, прохає співчуваючі елементи нашого цивільного і військового суспільства допомогти органу поширенням його серед заможніших верств українського громадянства, пробуджуючи в цьому громадянстві цікавість до нашої так занедбаної увагою військової справи.

ДО ЗБРОЇ!

ЗБІРНИК

1921

ТАРНІВ — ЛЬВІВ
З ДРУКАРНІ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ „ДІЛО“ — РИНОК Ч. 10
1921.

НАКЛАДОМ АВТОРІВ.

Ми починаємо видання журналу в час примусової бездіяльності нашої героїчної армії. Ця бездіяльність є вислідом загально-світової ситуації, коли народи, змучені великою світовою війною, вхопилися як тільки могли за мару миру і взялися за упорядкування своїх внутрішніх відносин, відштовхуючи від себе за всяку ціну навіть гадку про війну. Але така доля людства: збройна боротьба в людстві появилася разом з ним на світ і разом з ним умре, міняючи лише свої форми. Навіть приходиться спостерігати до певної міри глузування — чим більше людство чи яка небудь група його боїться війни, тим скорше війна до них приходиться (*si vis pacem, para bellum*). І вже на світовій арені видніються недвозначні відзнаки збройної боротьби, що наближається до людства прискореним темпом. Робота московських всевладців в Азії та в Європі все ясніше і ясніше ставить перед цивілізованим світом ділему: або стати жертвою зарази з боку Москви, що несе цивілізованому світові цілковиту руїну, або збройною силою знищити цю загрозу своєму існуванню і всьому, що є дороге культурному людству.

Середини тут бути не може, збройна боротьба мусить бути і буде — це лише питання часу і то недовгого.

В цій боротьбі Український Нарід має остаточно збройною рукою здійснити свої відвічні національні змагання — до волі і власної державности. Ми вірні сини і слуги своєї нації, що 4 роки несемо на собі тягар національної боротьби, мусимо віддати на прийдешню боротьбу всі свої сили, знання і досвід, здобутий за 4 роки. Чим більше ми зможемо допомогти рідньому народові в організації збройної сили, відповідаючої завданням прийдешньої боротьби, чим більш ми зможемо стати ферментом майбутньої могутньої української національної армії, — тим найбільше ми прислужимось своєму народові і тим краще виконаємо свій обовязок перед Батьківщиною. У кожного з нас великі дані для виконання цього обовязку перед Батьківщиною: 7-ми річний бойовий досвід, і особливо досвід 4 річної національної боротьби. Скільки кожним з нас за цей час пережито боїв, успіхів і неуспіхів, вдалих і невдалих способів творення національної армії, включно аж до способу приведення *ad absurdum*. Скільки

у кожного з нас за цей час наболіло, скільки викристалізувалось думок, здобутих кривавим досвідом у нашій національній боротьбі і так потрібних для творення нашої національної армії. Все це — великий капітал, і в той же час мертвий капітал, наскільки він лишається персональним здобутком кожного з нас, а не стає загальним здобутком всього нашого військового суспільства.

Через те, що цей капітал лишається у нас мертвим, ми до цього часу не маємо загально визнаної, усталеної, обґрунтованої думки що до організації нашого війська, внутрішніх стосунків у ньому, його спорядження, навчання, способів бойових чинів і т. п., — так мовити, ми не маємо власної національної військової доктрини, відповідаючої нашим національним властивостям, без якої творити національну армію дуже тяжко. Військова національна доктрина викристалізується не в канцеляріях і не шляхом офіційних докладів та рапортів і резолюцій, а шляхом полеміки, вільного обміну думок на сторінках військового національного письменства: журналу, книжки і т. и. Останнього ми до цього часу не мали, до значної міри обставини минулого цьому не сприяли.

Але зараз ми пробуємо цю хибу минулого виправити.

Наш журнал ставить своїм головним завданням викристалізування нашої національної військової доктрини шляхом вільного обміну думок, полеміки по всіх військових питаннях.

Журнал має відбити на своїх сторінках сучасне життя нашого військового суспільства і по можливості зафіксувати події недавно пережитої трагічної боротьби.

Наш журнал є органом аполітичної (непартійної) військово-державної думки, відданої ідеї творення могутньої української армії, — армії національної, регулярної і демократичної, дійсного зняряддя волі українського народу в боротьбі за своє буття.

Тішимо себе надією встановити найтісніший звязок з військовим суспільством, знайти відгомін в його душі та серці і стати засобом його ідейного єднання.

Ми числимо на доброзичливе відношення і співробітництво нашого суспільства на сторінках журналу і наперед дякуємо за доброзичливі вказівки відносно цілком природних в першій спробі хиб.

В. САЛЬСЬКИЙ

Ген. Шт. Генерал-Хорунжий.

Наші воєнні завдання на майбутнє і воєнна наука.

Коли в переживаємий нами час ми, будучи відірваними від рідної землі, певні в остаточній перемозі нашої національної справи, коли ми своє перебування тут уявляємо собі як підготовку до того, щоб найкраще прислужитися своєму народові в боротьбі за своє визволення і взагалі організації Держави, так мовити, стати на Україні організаційним ферментом, — то все це можливо лише тоді, коли в потрібний час ми повернемось на Україну з ясно викристалізованими плянами в усіх галузях життя Держави. Сюди як раз стосується і взагалі наша військова справа, яка повинна будуватись на тих воєнних завданнях, що ставитимуть нам майбутність.

Наші воєнні завдання на майбутнє будуть ясні, коли ми перш за все звернемось до минулого української нації, бо історія кожної нації є певний органічний процес, хід якого залежить від географічного та економічного стану нації, її оточення і врешті решт духовних її властивостей.

Зараз моя думка звертається на 1000 років назад, до могутньої Київської Держави, витвору народу, якого нащадками є ми. Сила цієї Держави полягала в широко розвиненій на південь і на північ торгівлі, експлоатації багатств своєї землі. Культурний рівень її був не нижче як у тодішніх західно-європейських держав, з якими вона була в тісних стосунках.

Положення нашої Держави на великому шляху з Азії до Європи тяжко відбилосся на ній, але вона успішно боролася зі всілякими печенігами, половцями та іншими азійськими народами, що періодично Азія викидала на Європу. Держава ціла, багатіла і ширилась.

Трохи пізніше почала виростати друга сила на півночі європейського сходу, в лісяному й болотявому краю.

Цю силу творила інша нація, що вийшла з перемішання де-яких славянських племен з татаро-фінськими і згодом мала своїм центром Москву. Ця нація на півночі і сході була оточена не дуже привабливими до себе землями, лісяно-болотявими просторами, на північному заході і заході муром сильних європейських держав і вона звернула свою увагу на теплий багатий південь і тепле море.

Боротьба за багатий і теплий південь та право експлуатації його багатств — це одна з основних ліній історії народів Сходу Європи. Північний хижак зі стихійною енергією суне на південь і, зустрівшись тут з нашою нацією, вступає з нею в рішучу боротьбу, яка для нашої нації стала боротьбою за наше національне буття. Обставини склалися так, що південь не встояв перед енергією північної сили.

Ця сила ще в 1169 р. нанесла нашій Державі той страшний удар, після якого вона була вже не в силі протиставити другій небезпеці, що згодом висунулася з Азії. До цього часу наша Держава щасливо відбивала удари з Азії, але перший удар їй було нанесено з півночі.

Татарське панування зміцнило навіть північну державність, яка в особі своїх князів неухильно йшла до одної мети, котру навіть нею не було усвідомлено — це опанування півднем. І врешті сталося. Наша нація опинилася в лоні московської державности приблизно 300 років назад. Цих 300 років московською державністю було використано на зміцнення своїх позицій на півдні за всякий спосіб. Головнішим з них — це була денаціоналізація нашого народу. Це була ціла система, удосконалена до геніальности, що послідовно, не спиняючись ні перед чим, провадилася у всіх галузях національного життя. Багато сталося лиха від цього, але нація, як така, не загинула, вона заховала свою культуру, духовну самобутність, вона заховала своє національне „Я“. У нашої нації не вмерло стремління властиве в природі кожній рослині, тварині і т. и., — найповніше виявити себе, стремління, що в сильних життєздатних націях виявляється в прагненні до найвищої форми національного життя — до власної суверенної державности. Струмок української державности бився в підсвідомих глибинах національної душі і зразу проявив себе найактивніше, розлився стихійно бурливою рікою, коли тільки сила, що гнітила, о с л а б л а. Підкреслюю в „підсвідомих глибинах національної душі“, бо національний рух починався під іншими гаслами, бо історія в початку 1918 р. пішла своїми шляхами наперекір волі керівників руху і зараз історія робить своє діло, часами за нас і не дивлячись на нас, а в напрямі загально-людського поступу, одним з етапів якого є остаточне визволення поневолених:

націй. Отже лише після ослаблення свого північного гнобителя наша нація мала змогу виступити активно. Не приходиться тут повторювати, які перешкоди ставив в боротьбі українській нації за її відвічні змагання північний гнобитель, навіть ослаблений. Всі сучасні російські політичні угруповання, починаючи від самих правих (напр. Марков II-ий) і кінчаючи лівими (Троцький Бухарин) сліпо прийняті ідеологією „великої неподільної Росії“ і в ім'я цієї ідеології рішуче відкидають принцип самовизначення народів бувшої Росії, особливо українського, розуміючи, що Росія без України ніколи не зможе повернути того світового становища, до якого вони звикли. Всі ці люди в ім'я ідеології великодержавности Росії готові померти всім.

Денікин інтереси стратегії приніс в жертву цьому ставленню до національного питання. Море пролитої ним крові пішло задарма через нехтування національним питанням.

Врангель, заступник Денікіна і його бувший співробітник, зараз же на слідує рік повторює ту ж саму помилку, помилку ще більш страшну, бо він мав досвід Денікіна і не мав його сил.

Сучасних політичних угруповань російських не може переконати досвід ані Денікіна, ані Врангеля. Самі красномовні факти нічого їм не говорять, і не можуть змінити імперіалістичної великодержавної ідеології росіян.

Це вже лежить в психіці російського народу і надзвичайно цікава ілюстрація цієї психіки у ставленню бувшої Росії до визволених нею Румунії та Болгарії, яких вона по визволенню відштовхнула від себе своєю заборочною політикою (хотіла зробити з них придубайські губернії). Російський нарід ніяк не може відмовитись від думки, що він був і мусять лишитись пануючим, державним на сході Європи, а решта націй це є лише додатки потрібні для його великодержавних цілей, для його великодержавного сердута. Не обмежиться він своїм бідним краєм і не відмовиться від експлоатації півдня; він полізе знов на Україну за її хлібом, як зараз сотні тисяч мішочників лізуть. Він не відмовиться сам від того, що звик рахувати за своє, бо в середині його зовсім нема таких чинників, щоб примусили відмовитися від України. Відмовитись від думки про панування над іншими народами, зокрема над Україною, примусять Москву лише зовнішні чинники, яким не вигідна і небезпечна велика Росія, а саме головне самі народи і зокрема український, що недвозначно виявив волю до власної суверенної державности, і можуть вони примусити відмовитись від цієї думки лише шляхом збройної, кривавої боротьби; боротьби на життя або на смерть.

Причому ми повинні мати на увазі, що після революції російський народ або зовсім здегенерує або значно зміцниться. Звичайно революція це є тимчасова горячка, що вбиває в на-

ції все гниле, всіх паразитів, все те, що гальмувало поступ нації вперед, і викликає з нації до діяльності нові активні сили. Революція оздоровляє і зміцнює націю. І відносно російського народу ми повинні брати для себе найгірше, що революція лише зміцнить його. І що буде, коли через деякий час російський нарід зміцнившись виступить на світову арену? Він знову продовжить лінію, що має вже за собою тисячелітню давність і яка не залежала і не залежить від того чи іншого режиму.

Отже, або ми повинні будемо покірливо надягнути ярмо або вступити в боротьбу не на життя, а на смерть. Це буде продовження тисячелітньої боротьби бідної півночі з багатим півднем, це буде національна боротьба на економічному ґрунті — для одної нації за право експлуатувати, для другої — за позбавлення від цієї експлуатації. В цій боротьбі до цього часу південь був переможеним, а зараз або ми їм продиктуємо свою волю, або вони нам, — середини тут бути не може. А ми вже знаємо, як північна державність продиктує нам свою волю.

У нас можуть бути різні непорозуміння з іншими сусідами — Польща, Румунія, Туреччина і т. д. Але ні один з цих сусідів не посягає на наше національне існування. Навпаки, кожний з них боїться великої Росії і кожному з них потрібна Україна, як спільник в боротьбі проти заборчої Росії, яка розторощила Польщу лише після того як Україна опинилася в її лоні. Справедлива думка доктора Донцова, який вбачає єдиний порятунок для України в тому, що вона повинна стати авангардом Заходу проти Сходу, а не навпаки.

Україна повинна об'єднатися з Румунією, Польщею, Доном, Кубанню та іншими молодими державами від Балтійського до Чорного моря, щоб спільно боронити свою державність-незалежність від навали з боку Москви. Утворення Балтійсько-Чорноморської коаліції є невідкладним завданням для всіх цих держав і з окрема для України, щоби зайняти вигіднішу позицію для продовження боротьби з Москвою — за свою незалежність. Безумовно, що боротьба з Москвою буде тривати і надалі. Збудування нашої державности, фактичне повстання У. Н. Р. буде лише етапом на шляху цієї боротьби. Будуючи свою державність, ми вже зараз повинні передбачати, як її захистимо, і приклад Київського Князівства повинен бути завжди у нас перед очима.

Як це питання розв'язували інші народи, що бували в подібному становищі, — коли перед ними стояло питання їх існування.

Англія. Царственна нація, яка найбільше в своїй історії дає клясичних прикладів боротьби націй за своє існування. Не треба пригадувати, як Англія відстояла в свій час свої життєві інтереси в боротьбі з Іспанією, Голяндією, Фран-

цією, коли ті загрожували її існуванню. Перед нашими очима приклад недавнього минулого — остання світова війна. В кінці 19-го віку Германія в особі імператора викинула гасло: „майбутнє Германії на морях“. Це в той час, коли Англія була царицею морів, і стала це гасло по німецьки вперто, послідовно провадити в життя. Одна за другою займалися Германією світові позиції, які Англія рахувала безперечно своїми або на які вона числила. Виростала сила, що похитнула світове становище Англії та загрожувала її буттю, загрожувала цариці морів. Англії було ясно, що злати Германію та її силу на морі можливо лише через сухопуття. Англія починає готувитись до боротьби з Германією, боротьби сухопутньої, Англія, що мала лише невеличку сухопутню армію, Англія, що так ганебно воювала в Африці. Знов починається кольосальна робота по усвідомленню народу що до наступаючої боротьби. Оригінально! В перші роки 20-го ст. в найславнішому старому університеті закладаються катедри воєнних наук. Професор, починаючи лекції по воєнній історії, сказав: найкращий спосіб зрозуміти минуле своєї нації, пізнати свою націю та її властивости, усталити певний погляд на її майбутнє, — найкращий спосіб це вивчити воєну історію своєї нації. Ось напрям і мета цих воєнних кафедр. В Англії разом з великою підготовчою дипломатичною роботою пішла велика робота по усвідомленню нації в завданнях боротьби, що вже от-от наближалася. Наслідки: за час світової війни Англія тримала на фронті до 3,000 000 вояків; до кінця 1915 р. це були все добровільці. В 1917—18 рр. англійський імперіялізм вкупі з Францією переміг німецький імперіялізм.

Франція. Після 1870 р. звертає всю свою увагу на оборону держави: ідея реваншу захоплює всю націю, армія стає улюбленою дитиною нації, яка в армію шле свої кращі сили. У війні 1914—18 рр. головний тягар війни винесла Франція, вона витримала перші удари німецької армії, дала можливість зорганізуватись англійській армії і вкупі з нею дочекалась допомоги північної Америки, що і віддало в її руки перемогу над німцями. Це було вислідом зусиль всієї нації і найяскравішим символом боротьби всієї нації за своє буття являється в Парижі могила „inconnus soldats.“

Польща. Тільки на ґрунті великої національної свідомости і патріотизму польської нації могла вирости її сильна славна армія, в яку так закохана зараз нація, яка лише при допомозі всієї нації так блискуче в 1920 р. виправдала її надії і була головнішим чинником в процесі повстання польської держави.

Германія. Пригадаймо Германію в кінці 18-го і на початку 19-го ст. Мирний бюргер, уколосаний спогадами про свого великого Фрица та його блискучі перемоги, забув про

відвічного ворога на заході — Францію; жага боротьби і перемоги втрачені, кожний живе щоденними інтересами, нема культу оборони своєї батьківщини.

Роздався страшний грім Лени та Ауерштедта. Повстала загроза, що саме ім'я Германії буде стерте з мапи Європи. Нація, що була в летаргії, але таїла в собі кольосальні можливости, велику потенційну силу проснулася. Почалась велика патріотична робота німецької інтелігенції. На чолі руху стає відомий філософ Фіхте (Листи до молоді). Висувається гасло відродження нації, зєднання її. Всі університети, школи, професори, учені одно-стайно працюють в одному напрямі. В свідомости на-рода ясно поставлена ціль і ясно усвідомлені перешкоди до осягнення цієї ціли, відвічний ворог Германії — Франція. Зусилля всієї німецької інтелігенції скеровані в одному напрямі. Вислід — врешті утворюється мілітарна держава, організовується армія, на яку звертаються надії всієї нації, і блискучі побідні війни 1864, 1866 і 1870—71 рр. Єдина, могутня германська імперія, що боронить своє існування в Європі, мусіла озброїтись з ніг до голови, розвинула тильно промисловість, торгівлю і стала вже мріяти про світову гегемонію. Все це можливо було на ґрунті певної національної ідеології, свідомости всієї нації в своїх життє-вих потребах і завданнях. Крилатий ошабльонений вираз, що німецький учитель в 1870 р. побив Францію, є харак-терним для змальовання відповідної патріотичної праці ні-мецької інтелігенції.

Болгарія. Подібне ми бачимо і тут. Молода, тільки що повстала держава перш за все зєднує і скеровує свої зусилля в однім напрямі — збройною силою обстояти своє існування проти свого заклятого ворога — Турків. Харак-терним тут є те, що до 80% бую д ж е т у йшло на військову справу, навіть потреби освіти тільки що скинувшого рабство народу не цілком задовольняються. Повстає знову таки мілі-тарна держава. Така політика можлива була знову таки лише після кольосальної високо-патріотичної праці болгар-ської інтелігенції, що себе і весь свій нарід усвідомила в пи-танню, від якого залежало: бути чи не бути, жити чи не жити нації. Наслідки на лице: блискуча армія, блискучі пере-моги над відвічним ворогом в 1912 р.

Японія. Коли в другій половині 19 го ст. вона евро-пеїзувалася і шукаючи виходу з островів, що для 40 міл. на-ції зробилися тісними, готовилася вступити на шлях світової політики, то вона мала два напрямки: на захід — суходіл і на південь — Філіпіни та інші острови, що заселені були спорідненими націями. На заході вона встрінулася з Росією, на пвдні з А м е р и к о ю. Надзвичайно активна, інтензивно заборча політика Росії на Далекому Сході в другій половині, особливо в кінці 19 го ст. найбільше загрожувала Японії, де

ясно викристалізувалася думка, що Росія є смертельний її ворог. Ця думка була усвідомлена цілою нацією, стала її інстинктом. Японія повела напружену і плянову підготовку до війни з Росією; за останні 10 років перед війною 90% бюджету йшло на військові потреби. Це знову могла зробити високо-патріотична культурна праця. Наслідки — несподівано блискучі; зараз Японія в ряді могутніших держав світу. Словом, Японія стала мілітарною державою в ім'я своїх життєвих інтересів, коли ці інтереси були усвідомлені цілою нацією.

Щож спільного в наведених прикладах?

Кожна нація, що хоче жити і утримати за собою те місце під сонцем, що відвела їй доля, повинна бути готовою збройно захистити це місце. Чим краще місце (чим вигідніша його світова позиція), тим більше треба бути готовим до збройної боротьби за це місце. Але тільки тоді нація готова до цієї збройної боротьби, коли вона свідома своїх життєвих інтересів і значіння цієї боротьби для її існування. А свідомість ця завжди може бути осягнута величезною працею національної інтелігенції, яка має витворити відповідну національну ідеологію і захопити нею всю націю. Тільки на цьому ідейному ґрунті є можливим самий матеріальний процес творення збройних сил держави-нації, тільки тоді є можливість скерувати в всю енергію нації в потрібному напрямі.

Одже ми тепер маємо висновок як інші нації у відповідні періоди своєї історії розв'язували питання боротьби за своє існування, ми вже знаємо, що перед нашою нацією така боротьба стоїть в дуже недалекому майбутньому і знаємо з ким.

Тепер треба лише додати про деякі обставини цієї боротьби.

Перш за все ми маємо тяжку спадщину минулого, минулої системи денационалізації; ще в початку 1919 р. наш козак-селянин казав: „як я буду битись з большевиками, коли на війні нас їла одна воша в одному окопі“. Правда тепер наш селянин цього не скаже. Слово „кацап“ зараз одно з найпопулярніших з негативного боку на Україні, алеж оця ідеологія „єдиної воші“ показує, який слід лишили в душі нашої нації останніх 300 років, вона зменшує відпорну силу нашої нації і повинна бути рішуче витравлена, що є в першу чергу завданням нашої інтелігенції.

Вдруге відсутність між нами а Москвою сильних природних кордонів. Природна неусталеність кордонів, як показує історія, завжди була причиною довгих війн межи двома сусідами і вигідною обставиною для нападаючого, для більш сильного. Відсутність природних кордонів на протязі 1000 кільом. не може бути замінена штуч-

ними мурами фортцець, як на кордоні Франції і Германії на протязі 350 км. Це нам не під силу. Ця обставина лише підкреслює для нас необхідність зміцнити свої живі сили, бути остільки підготовленими до збройної боротьби під взглядом числа військ, скорости обсадження їх на кордоні, озброєння і т. д., щоби не тільки не пустити ворога на свою територію, а вести війну на його території. Не приходитьсь доводити про всі переваги, що має держава, яка провадить війну не на своїй території, а на чужій. Военна наука на підставі досвіду світової воєнної історії доводить, що найкраща оборона це є наступ, що та держава готова до оборони, що приготвилась до наступу, що єдиний спосіб досягнути перемогу це є наступ.

Цю засаду неухильно в свій час проводили в життя німці, болгари, японці, англійці, французи. Ця засада лишається і для нашої держави тою підставою, на якій повинні і ми будувати оборону своєї незалежності. Ми повинні прагнути на Сході до того, що зробили німці в Центральній Європі, ми повинні стати мілітарною державою Сходу, тим більше, що маємо для цього всі дані в духовних прикметах нашого народу і багатстві нашої батьківщини.

Тільки як мілітарна держава, ми зможемо вижити як нація.

Говорючи про мілітаризм, я говорю не про форми цього явища, а про його істоту. Я говорю про мілітаризм, як про прояв здорового інстинкту нації, інстинкту самозахисту. Одних форм цей інстинкт набрав в Германії, інших у Франції, Англії, інших у Болгарії, ще інших в Японії. Мілітаризм набирає форми стосовно властивостей націй й наш мілітаризм може мати форми, що відповідають властивостям нашої демократичної державности.

Стати мілітарною державою це є те невідкладне завдання в розвитку нашої державности, яке в свій час ставили собі Германія, Японія і Болгарія а також Англія. В цьому напрямі повинна бути скерована вся наша державно будівнича робота, зокрема політика, фінансово-економічна і військова, а також кольосальна робота по усвідомленню всього нашого народу в загрожуючій йому небезпеці і скерування всіх його сил в напрямі захисту його буття. Це не може бути завданням одного лише уряду і не під силу йому, це є високо патріотичне завдання нашої інтелігенції, всіх живих сил нації. Вслід війни відібеться на всіх членах нації, а тому вся нація від голови її до останнього жебрака відповідає за оборону нації і привід в цій справі належить мозкові нації — її інтелігенції.

Тут я мушу пригадати російську інтелігенцію 19-го ст., особливо другої його половини.

Захоплена космополітизмом, пацифіст-

ськими мріями, толстовською теорією „непротилуплення злу“, вона носилася з ідеєю „народо-богосносця“, що має в світ принести „нову правду, вищу правду.“

На військо ця інтелігенція дивилася як на опору ненависного царського режиму і дивилася на нього тільки під цим кутом зору; сіра шинеля, касарня були синонімами насильства, кожний повагаючи себе інтелігент стояв осторонь військової справи, відчуваючи до неї огиду. З такою інтелігенцією війна з Японією та Германією не могла мати інших наслідків, які мала.

Жорстоку трагедію пережила в час революції і зараз переживає прекраснодушна, квола, безпорадна ця інтелігенція, відкинута своїм народом, і хто знає: чи як раз в цій трагедії не проявилась „вища правда“?

Приклад російської інтелігенції є застерігаючим для нашої, коли вона хоче відіграти в життю нації ту творчу і керуючу роль, що в кожній нації належить інтелігенції.

Наша інтелігенція мусить сама подивитись у вічі тому великому явищу в життю людства, що зветься війною.

Коли ми ставимо перед собою певні конкретні завдання що до нашої державности, то не приходитьсь підходити до явища війни з запитанням: оскільки це явище моральне чи аморальне, бажане чи небажане, буде чи не буде відбуватись і надалі.

Ми не можемо, захопившись мріями, можливість здійснення яких ще ніхто не довів, будувати на цих мріях свою реальну політику.

Під взлядом державним і об'єктивної науки, війна це стихійне явище в житті людства, що з ним родилась, є і мабуть з ним умре. Війна це найяскравіший прояв головнішого закону життя — закону боротьби, закону, що має місце і в рослинному життю і в звірячому і в людському і взагалі в усьому Космосі. Цей закон боротьби є головнішим чинником поступу в життю і зокрема поступу людства. Війна в житті людства є тим, чим революція в житті нації. Війна змитає все гниле, все віджиле, вона викликає до життя нові сили, нові свіжі нації, війна є ізовнішній прояв і констатування того розподілу живих в людстві сил, яке відбувається в житті відповідно внутрішнім нікому невидимим процесом. Тільки через війну виходили нові народи до життя і заступали відповідне місце під сонцем, щож торкається значіння війни в життю нації, то досить продивитися історію кожної нації (власне держави), щоб побачити, яким благодійним чинником була війна в життю, нації поки вона лишається життєздатною і караючим, коли нація дряхліла. Це той іспит, Суд Божий, на якому кожній нації воздається по ділам її.

Чинниками війни є людські маси, а тому воєнна наука, що має своїм завданням дослід війни, належить до розряду так званих соціальних наук, що мають своїм об'єктом колективну людину. З другого боку, оскільки ходить про пристосування на практиці певних засад боротьби, вивчення певних прийомів боротьби, вивчення властивостей і пристосування до боротьби ріжного знаряддя (а в світі нема такої галузі техніки, котра не мала би місця на війні), — остільки це є наука прикладна, технічна. Але ні на одну хвилину не можна забувати, що все ж таки головним знаряддям, чинником війни є колективна людина з її нервами, інстинктами, бажаннями і волею, і що все на війні залежить в першу чергу від цього чинника, підпорядковується йому, до нього пристосовується, — ось чому, не дивлючись на безліч технічного знаряддя, що є об'єктом воєнної науки, воєнна наука є переважно наука соціальна, що має своїм завданням вивчити колективну людину в обставинах війни. Останнє завдання тісно зв'язує воєнну науку з соціальними (їх об'єкт — взагалі колективна людина) та розвиток воєнної науки ставить в залежність від розвитку наук соціальних. Соціальні науки: соціологія, колективна психологія, політична економія і т. д. в порівнанні з іншими є ще молоді і ще далеко — далеко не сказали останнього слова, вони далекі ще від того ступіня розвитку, на якому наприклад зараз знаходяться науки математичні: чиста математика, астрономія, механіка та інші. Розуміється, що воєнна наука стоїть на одному приблизно рівні з іншими соціальними науками.

Воєнна наука як й інші почала з реєстрації, систематизації, аналізу явищ війни, пристосувала певні методи дослідів та підійшла до певних висновків, узагальнення.

З огляду на велике значіння війни для держави, воєнна наука стала монополією тільки держави, а саме — військових її чинників (була удержавлена). Воєнна наука — що має своїм об'єктом надзвичайно цікавий прояв життя людської маси — замкнулася в фахових, учебных військових закладах і розвивалась своїм шляхом побіч інших наук, що теж досліджують людську масу. Не приходиться доводити про всю шкідливість такого явища для воєнної науки і для інших. Інші науки позбавлені були кольосального матеріялу для повних своїх висновків, а воєнна багато виграла би, використавши повніше методи і висновки наук про колективну людину.

Воєнна наука вже так багато збрала матеріялу, що їй стало тісно в фахових військових закладах. Тісно тому, що ці заклади переслідували перш за все цілі цілком обмежені — практичної підготовки практичних діячів

до війни. До певного ступіня розвитку військової науки практичні завдання не перешкаджали науці, але потім вони стали над нею тяжити. Для пояснення порівняємо хемічний відділ математично - фізичного факультету Університету і хемічний відділ Політехніки. Нікому не прийде зараз у голову замінити один другим. Оскільки перший має нічим не обмежені завдання дослідження самої істоти річей під взглядом хемії, відшукання істини, не спиняючись ні перед чим, остільки завдання другого обмежені чисто практичними потребами пристосування в технольогії тих здобутків чистої науки — хемії, які досягнуто першим. В такому же стані воєнна наука. В останні часи вищі військово-учебні заклади стали почувати себе між двома стільцями: з одного боку необмежені завдання дослідження чистої науки, а з другого обмежені практичні завдання для підготовки до відповідної практичної діяльності. Приходилося вже вводити значні поправки і цікавий під тим поглядом переживали процес перебудови своєї системи французська і російська воєнні академії в початку 20 ст. Визріваюча в цьому напрямі ідея спіткала свій відбиток і на Україні. В комісії по організації військово - учених українських закладів, що працювала все літо 1918 року під головуванням професора генерала Юнакова професор рос. академії Полянський вніс надзвичайно цікавий доклад про принципи організації вищих військових закладів. Нема під рукою його докладу, але памятаю, що він рішуче відділяв воєнний факультет університету (називаючи його академією), що мав своїм завданням чисту воєнну науку, і різні школи практичних воєнних знаннів. Оскільки перші мали оперувати переважно методом індукції, аналізу низки конкретних фактів і узагальнення зроблених висновків, остільки другі оперували би переважно методом дедукції, показу, я скажу, вивчення, певних рецептів, практичних прийомів, натаскування в них. Оскільки перші мають завданням дати широкий світогляд, певні сприяючі умови для розвитку військової науки, остільки другі мають підготувати ремесників воєнного діла. Оскільки перші бажані для проходження особами, що мають заступити в армії високі службові становища або віддатися воєнній науці, остільки другі обов'язкові для того, щоб справляти відповідні технічні функції в армії.

Чиста воєнна наука сильно виграла би, коли би знайшла місце в інституції, що студіює чисту науку і працює по певних наукових методах. Воєнна академія, у вигляді воєнного факультету університету, увійшовши у тісніший зв'язок з іншими факультетами, що досліджують колективну людину, тільки виграла би в повноті і глибині своїх висновків, а через те в цінности їх для воєнного діла.

Воєнна наука в університеті вийшла би з тісного кутка на широкий суспільний ґрунт, перестала би бути здобутком лише, як кажуть, посвячених авгурів і заступила би те місце між іншими науками, яке їй належить з огляду на значіння досліджуємого об'єкта. Так мовити, замість удержавлення, я пропоную усупільнення воєнної науки.

Воєнна наука тільки в університеті допомогла би суспільству усвідомити ті першорядного значіння питання, що мають таке значіння для захисту нації. З університету воєнна наука могла би допомогти державі-нації, виконати кольосальної ваги завдання — скерувати сили нації в потрібному напрямі для захисту її буття.

Тут воєнна наука під взглядом захисту існування нації могла би широко освітити всі галузі державного життя і дати вихідні дані для праці вчителя, інженіра, лікаря і взагалі громадянина У. Н. Р.

А фахові військові заклади з чисто практичними завданнями найкраще їх виконали би на основах чистої науки, які дав би воєнний факультет.

От загальні думки що до постановки воєнної науки в нашій державі в звязку з завданнями прийдешньої боротьби і сучасним розвитком воєнної науки. Відчинення воєнного факультету в народньому університеті є першою спробою в цьому напрямі, яку ми вітаємо як певну ідею, певну думку, практичне здійснення якої, можливо, в наших сучасних обставинах не зовсім вдасться, але якій належить блискучий розвиток, коли вона буде підтримана.

Але це є лише частина всього питання, від належного розв'язання якого залежить буття нашої нації.

Це питання вповні і в належний спосіб буде розв'язано лише тоді, коли представники всіх галузів державного життя: журналіст, економіст, фінансист, військовий вчений і практик, торговець, промисловець, інженір, священик, вчитель, свідомі всієї ваги мілітарних завдань, що стоять перед нацією, свідомі своєї відповідальности за майбутнє нації, спільно підійдуть кожний до своєї справи під взглядом прийдешньої боротьби.

Тільки спільною працею всіх активних і живих сил української нації над питанням її захисту буде забезпечено волю і щасливе майбутнє нашої нації.

Схема Вищого Військового Управління в УНР.

(З приводу Закону про Вище В-ве Управління).

Законом про Вище Військове Управління, складеним рік тому назад і затвердженим 12 листопаду 1920 року, було встановлено посади Військового Міністра, Начальника Генерального Штабу, Генерал-Інспектора Військ У. Н. Р., а підчас війни ще й Командуючого Дієвою Армією У. Н. Р.; кожний з зазначених чинників безпосередньо підлягав Головному Отаманові і відповідав за доручену йому галузь, а саме: Військовий Міністр за забезпечення Армії всім необхідним як в спокійний час, так і на час війни, Начальник Генерального Штабу — за теоретичну підготовку до війни, Генерал-Інспектор — за практичну підготовку Армії, Командуючий Дієвою Армією — за операції доручених йому військ.

Діяльність цих осіб координувалася Головним Отаманом, яко зверхнім вождем Армії, при допомозі Вищої Військової Ради. Ця схема Вищого Військового Управління була збудована на принципі децентралізації.

На підставі досвіду пережитого року боротьби необхідно виправити Закон 12 листопаду, узвгяднивши слідуєчі міркування:

I. Озброєна боротьба за У. Н. Р. буде тривати більш менш довгий час, коли будуть провадитись значні операції на фронті і коли у нас буде запілля, яке повинно бути відповідно організоване з військового боку, як підпора і джерело поповнення і забезпечення Армії всім необхідним.

II. Вища військова виконавча влада мусить бути поділена між двома особами: одна особа на фронті, друга — в запілля, при чому як на фронті так і в запілля вся військова влада зосереджується в руках одної відповідної особи, яка і несе всю відповідальність за доручену їй галузь — або за фронт або за запілля.

III. Повинно :

- а) забезпечити повну координацію і найтісніший зв'язок в діяльності фронту і запілля,
- б) забезпечити швидкість розв'язання всіх військових питань,
- в) уникнути подвійності апаратів, функцій, а через те зайвого тертя і суперечок,
- г) дотримати економії в людях і засобах.

IV. Не передрішати зараз остаточно форм Вищого Військового Управління на довгий і спокійний час, коли буде скінчено збройну боротьбу за У. Н. Р. і повставша наша Держава приступить до внутрішньої творчої праці (приблизно мент, що зараз переживає Польща). Відповідно до обставин того часу матиме місце той чи інший принцип — децентралізація (як в Законі 12 листопаду 1920 року) або централізація. Найбільш відповідаючим вимогам сучасного менту і наступаючої боротьби, на наш погляд, є принцип централізації, оскільки тільки можливо. На підставі викладених міркувань необхідно встановити, що :

1) На час війни вища військова виконавча влада знаходиться в руках Міністра Військових Справ (запілля) і Командуючого Дієвою Армією (фронт), при чому кожний з них відповідає перед Радою Народніх Міністрів за свою діяльність: Міністр Військових Справ — за військове законодавство, належну військову організацію запілля, за укомплектування і забезпечення Армії всім необхідним, Командуючий Дієвою Армією — за провадження бойових операцій і стан Армії в цілому (фахове навчання, культурно - освітня справа, організація і т. інше).

2) Діяльність цих двох чинників координується зверхнім керуванням Головного Отамана при допомозі Вищої Військової Ради, яко колектива, в який крім інших членів входять ех - офісію Міністр Військових Справ і Командуючий Дієвою Армією або мають там своїх заступників яко повноправних членів. Крім того до складу Вищої Військової Ради входить ех - офісію Начальник Генерального Штабу. Вища Військова Рада мала би розглядати і висловлювати свої думки:

- а) що до всіх військових законопроектів,
- б) що до питань, що внесуть в Вищу Військову Раду Міністр Військових Справ або Командуючий Дієвою Армією,
- в) з приводу всіх призначень по Військовому Відомству (в запілля і на фронті) осіб перших чотирьох клас,
- г) остаточно розв'язувати в межах законів питання господарчого характеру, що перевищують владу обох згаданих чинників.

Вища Військова Рада не може: втручатися в оперативну діяльність Командуючого Дієвою Армією, давати будь-кому наказ, а лише по вищезазначених питаннях має висловлю-

вати свої думки, які суть одною з даних для остаточного розв'язання справ рішачими чинниками.

3) Генеральний Штаб, яко орган, в якому опрацьовуються питання оперативного характеру і зосереджена наукова праця по питаннях підготовки до війни, організації фахового навчання старшин і козаків, освіти Армії, — відповідно до покладених на Командуючого Дієвою Армією обов'язків, мав би підлягати останньому. При чому необхідно, щоб підчас операцій Генеральний Штаб легко поділявся на дві частини: одна — для безпосередньої допомоги Командуючому Дієвою Армією в керуванні нею виходила би на фронт, маючи на чолі Начальника Генерального Штабу, друга частина — в якій нема невідкладної потреби на фронті, з помішником Начальника Генерального Штабу на чолі, лишалася би в запіллю для праці в спокійних обставинах.

Цим забезпечувалося б тісний зв'язок між фронтом і запіллям не тільки в службі Генерального Штабу, але і через те, що питання організації, навчання військ в запіллі, проходили би через Генеральний Штаб (Управи: організаційна, навчання) і таким чином забезпечувалося би цілком здійснення вимог фронту і одноманітність на фронті і в запіллі в справах організації, навчання і т. инш.

4) Законом 12 листопаду 1920 року на Генерал - Інспектора військ У. Н. Р. було покладено стежити за підготовкою військ, через що він мав бути цілком ознайомлений зі станом військ і командним складом, а тому гадалося, що ця людина буде першим кандидатом на Командуючого Дієвою Армією. Зараз, на час боротьби, коли Командуючий Дієвою Армією є, посада Генерал - Інспектора фактично зайва і на фронті замість Генер. експозитури треба утворити посади:

а) Начальників: артилерії, технічних військ, авіації і санітарії, діяльність яких тісно зв'язана з операціями і тому вони мали би підлягати Начальникові Генерального Штабу.

б) Начальника ветеринарії, діяльність якого менш тісно зв'язана з операціями військ, і тому він мав би підлягати Вартовому Генералу Дієвої Армії.

Помішники Начальників Санітарії і ветеринарії, яко референти, мали би знаходитися при Міністрові Військових Справ в запіллі, де ці справи мають для фронту велике значення і мусять провадитися відповідно до вимог його.

5) Яко посередній командний центр між командуванням дивізій і командуванням Армії необхідно встановити посаду Командуючого групою з відповідним Управлінням. Склад групи — три стрілецьких дивізії з відповідним числом військ інших родів (склад в залежності від оперативних міркувань може тимчасово мінятися); це є оперативна одиниця, на управління якої покладаються виключно оперативні функції.

б) В справі забезпечення Армії необхідним мертвим

воєнним матеріалом треба провести таку думку: заготовка всього необхідного і доставка його до Армії є обов'язок Міністра Військових Справ (зглядно Товариша Міністра Військових Справ по справах забезпечення Армії); в Армії ж вищою організаційно-господарчою одиницею є дивізія; дивізія безпосередньо, по можливості все, одержує з запілля (органи Товариша Міністра Військових Справ по справах забезпечення) і розподіляє для споживання одержане, дивізія експлуатує відведену їй смугу терену для здобування тих предметів, переважно для харчування коней і людей, яких в вистарчаючій мірі не зможе доставити запілля (хліб, картопля, фураж і т. инш.).

Командуванню ж груп і Армії в справі забезпечення Армії належить контроль і відповідний розподіл того, що буде доставлено з запілля в неvistарчаючій мірі, експлуатація місцевих засобів, коли це буде потрібно і координація в експлуатації місцевих засобів дивізіями. Для цієї мети при Командуючих Армією і групами повинні бути апарати відповідного складу — референтури.

7) Тісний зв'язок між фронтом і запіллям забезпечувався би:

а) зверхнім керуванням Головного Отамана при допомозі,

б) Вищої Військової Ради,

в) відповідною організацією Генерального Штабу,

г) перебуванням при Міністрові Військових Справ, яко референтів, помішників Начальників санітарії і ветеринарії та контролем Начальників артилерії, технічних військ, авіації, санітарії, ветеринарії — діяльності відповідних органів забезпечення (Управ: озброєння, інженірно-технічної і т. инш.).

8) Необхідно раз на завжди усталити командну ієрархію: Командуючий Армією, Командуючий групою, Командир дивізії і нижче згідно з існуючою організацією. Стосовно до положення про польове управління військ вид. 1914 року (Положення о Полевом Управленіи войск), яким Українська Армія керувалась до цього часу, згаданим особам слід надати права: Командуючого Армією — Командуючому групою, Командира корпусу і Начальника дивізії — Командиру дивізії, яка в організаційно-господарчому відношенню має функції російських корпусу і дивізії.

Встановленої ієрархії повинно вже додержувати надалі у всіх Українських законах і статутах.

Тут коротенько викладено головні принципи, на підставі яких треба виправити існуючий Закон про Више В-ве Управління, без подробиць, гадаючи що лишається лише виправити їх в Законі 12XІ 1920 р. відповідно до згаданих принципів.

Крім того, необхідно цей закон погодити з нашими основними Законами (конституцією У. Н. Р.). Але це вже справа наших вищих державно-політичних чинників.

Вища Військова Рада.

За чотири роки визвольної боротьби, що має свій початок в революції і провадилась в революційній обстановці, українська військова справа відбила на собі всі негативні риси цього часу: вона сама перебувала в стані перманентної революції, коли майже неможливо відшукати якої то будь системи, послідовности і звязку в тих змінах, що мали місце в усіх галузях військової справи, а саме: часті зміни відповідальних осіб і випадковість в їх призначеннях, формування, розформування і знов формування тих же самих частин і установ на протязі короткого часу, зміна і касування тільки що виданих наказів і законів та багато де-чого иншого. Така безсистемність, відсутність переємности і послідовности в процесі творення молодшої армії мала надзвичайно негативне значіння і сильно перешкоджала в досягненні позитивних наслідків в розвитку наших озброєних сил. Окремі особи, як би вони до сього не прагнули, в обстановці революційної боротьби не могли цьому лихові запобігти і заховати певну систему і послідовність розвитку війська, це лише під силу колективу, який в обставинах нашої боротьби сам по собі буде більш витривалим, сталим, авторитетним і здатним до докладнішого широкого і глибокого обміркування кожної справи. Таким колективом і є Вища Військова Рада, якій тільки і під силу подолати органічну нашу хворобу і, встановивши вихідні точки, додержати певної системи в послідовному розвитку озброєних сил Республіки.

В цьому полягає головне завдання Вищої Військової Ради. Його буде досягнуто, коли Вища Військова Рада:

- а) буде розглядати з військово-фахового боку всі військові законопроекти перед внесенням їх в законодавчий орган;
- б) остаточно буде розв'язувати в межах законів військово-адміністраційно-організаційні й господарчі справи;
- в) розглядати призначення вищих військових осіб на посади перших 4-ох класів;
- г) взагалі буде координувати діяльність вищих чинників військової справи, причому оперативна діяльність Ко-

мандарма з цього повинна бути виключена, бо оскільки колектив є корисний в розв'язанні всяких військових законодавчих, організаційно-адміністративних і господарчих питань, остільки він є шкідливий, як показує історія, в керуванні операціями.

Склад В. В. Р. повинен відповідати головному її завданню і покладеним на неї функціям. Він мусить бути з постійної та перемінної частин. Склад постійної частини повинен мінятися не зразу, а повільно, на протязі більш-менш значного часу, він головнішим чином має провадити працю в В. В. Р., заховуючи послідовність і переємність в процесі творення. Перемінна частина має своїм завданням тримати Вищу Військову Раду близькою і в курсі дійсности, давати можливість В. В. Р. завжди відчувати пульс життя Армії. От чому ця частина мусить бути складена з вищих чинників армії, які не повинні перебувати в складі В. В. Р. довгий час, бо тоді вони як раз не виконали б свого головного завдання і довга їх відсутність шкідливо відбилась би на доручених їм частинах.

Постійна частина має складатися з військових осіб, що мають відповідний досвід та службовий стаж, вищих військових чинників: Воєнміна, Командарма, Нач. Генштабу та Генерал інспектора і трьох міністрів, що делеговані від Ради Народніх Міністрів.

Завдання міністрів є зв'язати працю В. В. Р. з працею Ради Народніх Міністрів, головнішим чином в політичній царині.

Постійних членів В. В. Р. передбачається сім, в тому числі і Голова, маючи на увазі, що головна праця В. В. Р. буде провадитися в комісіях і т. и., головнішим чином, постійними членами, бо члени ex officio і члени з Дієвої Армії будуть часто відсутніми і заняті своїми прямими обов'язками. Шість постійних членів, не рахуючи голови, дають можливість як раз завжди мати дві комісії по 2—3 членів в кожній для попереднього розгляду всіх поступаючих до В. В. Р. справ.

Маючи на увазі необхідність підтримання самого тісного зв'язку В. В. Р. з життям, а також і те, щоб усі частини військового організму відчували працю В. В. Р. і могли їй в цьому допомогти, Комісіям В. В. Р. надається право і обов'язок кооптації осіб зі всіх військових частин і установ для розв'язання відповідних питань.

Вища Військова Рада є колективом, в якому всі несуть однакову відповідальність за законність вирішення справ і кожний член підлягає самому колективові.

Голова є перший між рівними, який провадить засідання і докладає про працю В. В. Р. Пану Головному Отаманові та знайомить В. В. Р. з висловленими П. Головним Отаманом поглядами по справах, що належать до В. В. Р..

Що до компетенції В. В. Р., то вона перш усього не має, права на казувати; лише висловлює свої погляди на справи,

що стосуються озброєних сил Республіки. Причому ці погляди можуть бути висловлені по питаннях, що будуть внесені до В. В. Р. вищими військовими і взагалі державними чинниками або по питаннях, піднесених з ініціативи самої В. В. Р. Всі військові законопроекти і всі призначення по Військовому відомству (в армії і запіллю) на посади перших 4-ох клас обов'язково повинні вноситись до В. В. Р. Висловлені В. В. Р. погляди по цих питаннях є одною зі складових даних для остаточного розв'язання цих справ відповідними чинниками. Треба додати, що в справах відносно персонального складу В. В. Р. розглядає лише призначення і звільнення з посад перших 4-ох клас, а решта цих справ — різні скарги, переводи, відпустки, командировки, грошове задоволення і т. и., до компетенції В. В. Р. не належать і розв'язуються в межах законів відповідними чинниками.

Щож торкається справ адміністративно-організаційних і фінансово-господарчих, то розгляду В. В. Р. належать ті з них, що перевищують обсяг прав відповідних вищих військових чинників — Воєнміна, Начальника Генштабу і Командарма, при чому В. В. Р. ці справи розв'язує остаточно в межах існуючих законів і затверджених кошторисів. Цим забезпечується авторитетне і шкоре розв'язання зазначених питань, що має велике значіння для належного розвитку військової справи.

З огляду на те, що відповідальність і переведення всіх справ належить до компетенції Військового Міністра, Командарма, Начальника Генерального Штабу і Генерал-Інспектора, то коли ці особи не погодились би з вирішенням В. В. Р. в справах адміністративно-організаційного і фінансово-господарчого характеру, то тоді ці справи остаточно мали би розв'язуватися: перші — Головним Отаманом, другі — Радою Міністрів.

Ще раз треба підкреслити, що справа керування і провадження бойових операцій цілком лишається в руках і на відповідальности Командарма і до компетенції В. В. Р., як до колектива, не належить.

МИХАЙЛО ОВІДНИЙ.

В обороні могил поляглих українських лицарів.

Дванадцять років назад, розшукуючи могили деяких визначних українських діячів, мав я досить великі труднощі в своїй роботі, — то хрест без напису, то нема зовсім хреста, а часом і могила зрівнялася з землею. Свідки, старші люди, повмирали, а молоді нічого певного сказати не могли. Пригадую, як зовсім не могли розшукати могили поета Манджури.

Про це негативне явище писав я в 1910 р. в газеті „Кубанщина“ в своїй статті „Про могили Василя Мови-Лиманського та Якова Кухаренка.“

Чим же пояснюється як тоді так навіть і тепер відсутність громадянського опікування над могилами великих людей нашої нації.

В ті часи українська інтелігенція не була проникнута духом національності, то була інтелігенція скоріше етнографічна. А тепер, коли ми 4 роки боремося за суверенність нації, за самостійність держави, коли значно поглибили своє усвідомлення, тепер на нас покладається і більше суворі обов'язки і коли згаданого негативного явища не можна було нам простити тоді, то тим більше не можна простити тепер.

Великим коштом заплатила українська нація за довгождану волю та ще й платить до сьогодні.

Трудно сказати, скільки від початку 1917 р. до тепер згнуло Українців в боротьбі з ворогами за самостійність України, в кожному разі їх треба лічити на сотні-тисячі.

Від Кубані до Сяну немає місця, де-б не курилася українська кров над свіже насипаними могилами.

Старшина, козак, стрілець, селянин-повстанець, священник, учитель, лікар, суддя, студент, гімназіяст і и., і и., заснули під тими могилами.

А скільки загинуло українських жінок на полях боїв, у черезвичайках та у селах рідних..

Революційний гураган та безперестанні бої, відбираючи життя людське, одночасно загладжують і сліди по них. Так легко і непомітно зникають убогі хрестики з могил, саміж могили заростають травною, буряном, чи розмиваються водою, западають та зрівнюються з землею. Чи мало й таких могил, що й хреста Божого нікому було поставити?

Невідрадли відомости одержуємо про охорону могил, властиво про руйнування могил. Галицька українська преса подає відомости про нечувану наругу над похованими українськими вояками в Берестю; там розкопано могили і через кладовище проведено кінно-залізну дорогу; люди, що пишуть чи прибувають до нас особисто, зі сльозами на очах оповідають, що скрізь могили українських мучеників руйнується, а на їх місці ставиться склепи, різні будівлі чи навмисно в наругу роблять стайні, повітки, загороди.

А на еміграції в Європі, Америці, Африці, де гинуть від голоду і хвороби тисячами нещасні українські вигнанці, скільки могил ніким неоплаканих, ніким неупорядкованих.

Чи думали поляглі страдники, що імя і прах їх так скоро загладиться, так скоро заросте буряном.

Даремно через пять-десять років буде розшукувати батько могилу сина, чи син — могилу батька, бо вже тепер не знаходять.

Чому ж ніхто не опікується над охороною цих могил?

Чому українська преса (я не маю на меті пресу українців Галичан, яка багато цій справі присвятила уваги) не обмовилась і словечком в оборону могил? Адже надсилалось до редакції урядових органів, партійних і непартійних газет десятки статтів про охорону памяток взагалі та могил зокрема, одначе „патентовані редактори“ в кращому разі повідомляли, що для цих неактуальних питань бракує місця в газеті.

Чому ти, Український Народе, що маєш свою державу, уряд, військо, не опікуєшся над могилами твоїх кращих синів, борців за твою волю?

Чому ти, український інтелігенте, що й досі носиш незагоєні рани від московських бичів, не дбаєш про пошану поляглих твоїх товаришів, не несеш ініціативи в широкі маси народу, не даєш доброго почину в цій праці?

Чому ти, український селянине, пошарпаний, ошуканий ворогами, ти, великий селянине, що маєш тепер і свій уряд і військо, які лише й можуть тебе оборонити, байдуже оберюєш на полі могилу козака, що поляг за твою волю і не поставиш на могилі хреста Божого, а ти, дочко селянина, не посадиш на могилі лицаря калини червоної, тополі високої?

Чому ти, український робітнику, ти, що бачив як тебе заводили лише, щоби використати твою працю, забуваєш про поляглого свого товариша-козака, який йшов разом з тобою в боротьбу проти твоїх гнобителів?

Нарешті я звертаюся взагалі до добрих українських людей, що боліють всяким нещастєм нашої нації, невже ж у них не викликають жадної краплини жалю руїни могил українських праведників, невже й вони обминуть своєю увагою ці неоплакані могили... Хочеться вірити, що так не станеться.

Тяжко проводити аналогію занедбання могил великих синів української нації за часи царату і тепер, тяжко мовчати про ті національні болячки, які вимагають кричати, тяжко писати про те, що може приносить дещо прикрости тим, від яких ми маємо право вимагати, та „всує живе дух мій, бо скорбі не преємлеть“.

Цю справу слід було б поставити в державному масштабі та очевидно громадянство і військо самі мусять перейняти на себе ці обов'язки і працю, як то зробили в цьому році брати наші галичани і де це діло під проводом щирого громадянина і славнозвісного вченого Д-ра Івана Крип'якевича вже набрало поважних форм успіху.

У нас до цього часу справу охорони військових могил урядовим шляхом перевести чомусь не вдалось, не відпускалось коштів, навіть кошторисів не розглядалось.

Отже мусимо відкинути всі труднощі, всі перешкоди та негайно розпочати упорядкування могил, взявши їх під своє військово-громадське опікування.

Особливо близько до цієї справи мусить стати наше військо, яке в цей час є найбільше національно свідомим і активним чинником державної відбудови України. Кожен військовий, чи то старшина чи козак, мусить виявити ініціативу в цій справі і порушувати це питання, де б він не перебував.

Щож можна і слід зробити зараз в цій справі? Насамперед треба по всій Україні і на еміграції заснувати на місцях Комітети охорони військових могил з представників від духовенства, шкіл, різних громадських, культурно-просвітних та інших організацій і поодиноких осіб, що хотіли б у комітеті працювати.

В завдання Комітету буде входити: 1) відшукування і зареєстрування могил; 2) їх упорядкування; 3) охорона; 4) винаходження засобів та 5) організація урочистого свята „Дня поляглих“.

1. Відшукування і зареєстрування могил.

Кожний комітет в районі свого міста чи волости переводить розвідку військових могил і заповнює окремий на-

кожну могилу листок поляглого такими відомостями: Призвище, імя та по батькові поляглого; коли військовий, то яку мав рангу; якої частини війська; коли народивсь — день, місяць, рік; де народився — губернія, повіт, волость, село; чим займався дома (фах); імена батька, матери та їх адреса чи іншої родини; місцевість де поляг — губернія, повіт, волость, урочище; коли поляг — день, місяць, рік; де — в якій лічниці, в хатнім лікуванні чи в полі; причина та рід смерти; свідки смерти — назвисько, адреса; коли похоронено — день, число, місяць, рік; де саме — губернія, повіт, волость, урочище; на кладовищі загальнім, окремім військовім чи в полі, — назвати урочище; в могилі окремій чи братській; свідки похорону — назвисько, адреса; в якому стані могила — чи є хрест, — коли з написом, то дослівно останній записати; ким упорядкована могила; чи постійно дбається про упорядкування та охорону її; записати про життя, діла та смерть поляглого; що по нім полишилося (фотографії, рисунки, його власні праці, народні перекази і т. п.) та в кого воно.

По можливості до листків додавати фотографії та пляни кладовищ і поодиноких могил. На листкові зазначається, коли його складено*).

Заповнені листки вписується в окрему книгу, а черга під якою записано у книзі проставляється на листкові, а також на написі хреста. Крім того ця черга ще вирізується чи вибивається на невеличкому каменю чи цеглині, що обов'язково закопується на $\frac{1}{2}$ аршина в землю по середині могили, це на той випадок, коли деякі могили, особливо в чужих краях, залишаючись без догляду не будуть мати ні написів на хрестах ні самих хрестів — то щоб легше було відшукуючому перевірити могили.

Листки на поляглих треба виготовляти в декількох примірниках і надсилати до: а) Головного Військово-Історичного Музею-Архиву У. Н. Р.; б) Українського Військово-Історичного Т-ва (секція Відродження, Комісія охорони військових могил) та в) Краєвого Комітета охорони воєнних могил — секція Українського Горожанського Комітета у Львові (до останнього особливо важно надсилати листки на поляглих в Польщі та Галичині вояків наддніпрянців та поляглих на Великій Україні вояків галичан).

Через свій комітет місцеве населення буде зноситись із зазначеними вище інституціями та організаціями в справі розшуку могил поляглих членів родин.

2. Упорядкування могил.

При упорядкуванні цілих кладовищ чи поодиноких могил насамперед треба дбати, щоби вигляд хрестів, монументів

*) Зразки „Листка поляглого“ можна виписувати від Головного Військово-Історичного Музею-Архиву чи Українського Горожанського Комітету у Львові.

тів, каплиць, огорожі, брам, хат для доглядача мав український національний стиль для чого, на разі потреби, треба звертатись до компетентних чи фахових в цій справі осіб, українських художників, архітектів, артистів-різбарів.

Кожне кладовище обов'язково треба огородити муром, парканом, тином, і т. п. Повикошувати траву і бурян, могили пообкладати дерном, а по можливості понасаджувати квіток та повистругувати і потрусити піском стежки проміж могил. Посадити дерева понад огорожою — бажано струнких тополів — та на широких доріжках якогось листатого тінистого дерева. Хрести поставити на всіх могилах однакові із каменю, заліза чи міцного дерева, невисокі — не вище від півтора аршина над могилою, то вони довший час стоятимуть. На хрестах поробити відповідні написи про поляглого та написати чергу могили, під якою вона зареєстрована. По середині кладовища засобами вдячного поляглим борцям всього місцевого населення будується каплицю, монумента чи звичайно високого хреста з написанням слів глибокої пошани та невимовної туги за загинувшими, а також дати — коли і ким збудовано. В хату доглядача придбати окрему книгу для розпису одвідувачів.

Поодинокі могили десь на полі упорядковується в такий спосіб. Коли є поблизу камінь, то сама могила обкладається чи викладається з каменю, а як нема, то насипається землею не менше півтора аршина висоти, а братські могили насипається як можна вище та обкладається дерном. Поодинокі могили також по змозі огорожується та обов'язково обсаджується деревом, — дуже гарно тополями чи калиною. Хрестів і на цих могилах високих ставити не варт, особливо коли вони з дерева. На хресті робиться відповідний напис про поляглого та черга могили.

3. Охорона могил.

Охорона могил безумовно покладається на все українське громадянство та військо. Для постійного ж догляду Комітет запрохує покаліченого в бійках з ворогами українця вояку. Цей вояка-доглядач постійно живе в хаті при кладовищі та побирає платню від Комітету. Бажано, щоб він завжди ходив в уніформі того українського війська, в якому служив. Він буде оповідати одвідувачам, чим визначився кожен поляглий лицарь та в якій бійці чи при яких обставинах загинув.

4. Винаходження засобів для упорядкування та охорони могил.

Кошти Комітетів складаються переважно з офір. В церквах Комітети мають свої постійні скриньки для офір, а під час служб Божих збирають окремо. Крім того збирається офіри на різних зібраннях та по організаціях.

Для упорядкування кладовищ та поодиноких могил слід використовувати школи та різні організації. Учні під керівництвом своїх учителів залюбки підуть весною з лопатами на кладовище для праці, а згодом ця праця викличе у них зацікавлення.

5. Організація урочистого свята „Дня поляглих“.

Для вічної пошани лицарів поляглих за волю самостійної України встановлюється велике урочисте національне свято — „День поляглих“ чи „День національної жалоби“. Бажано такий день встановити весною, коли переводяться навчання в школах, щоб і учні інкорпоре з учителями взяли участь в цьому святі. На мою думку такому дню відповідав би день св. Миколая 9 (22) травня.

Заздалегідь перед наступаючим святом шкільна і інша молодь старанно упорядковує та прикрашує національними емблемами кладовище та поодинокі могили на полях.

На передодні свята по всіх церквах відправляється вечерню. В день свята по всій Україні ні праці в інституціях, ні навчання в школах не переводиться. Зранку в церквах відправляється служба Божа, після чого духовенство і парохіяне з окрестами під спів хором та церковного дзвону, а військо та учні під звуки оркестри ідуть на кладовище.

Кожен з учнів та взагалі бажаючих несе зплетений із живих квіток вінок, якими урочисто прикрашується хрести.

Біля брами кладовища стоїть почесна військова чи пласту варта, як рівнож і на середині кладовища біля каплиці чи братського хреста.

На кладовищі, а потім в полі відправляється панахида з процесіями а по полудні відбувається вечорі-академії з рефератами і деклямаціями.

В цей же день в церквах, військових частинах, школах та різних інституціях прибивається дошки з іменами та призвищами загиблих козаків, парафіян, учнів, співробітників та інших.

* * *

Накресливши досить стисло плян упорядкування і охорони військових могил, хочу вірити, що наша інтелігенція на практиці значно його доповнить.

Ми мусимо виконати свій обов'язок перед загиблими лицарями, перед нацією, щоби грядучі покоління не зустріли нас з докором та щоби змогли вклонитися могилам тих, що здобули для них волю.

Ю. ОТМАРШТЕЙН
Ген. Штабу Полковник.

Там і тут.

Чотири роки невпинної, жорстокої боротьби не зломали завзяття нашого народу в його святій визвольній боротьбі.

Від усіх людей, що приходять з різних сторін України, ми чуємо одне: „боротьба не припиняється, народ Український не помирився й не помириться з чужою владою“. Ціла Україна покрита сіткою великих і малих партизанських загонів, що ховаються по лісах, нищать чека, нищать ворожі склади, обози та дрібні частини. Люди цих загонів, кращі люди України — наша молодь, погоджується ліпше вмерти в боротьбі, ніж скоритися перед московським пануванням.

На жаль знайшлися серед ватажків їх такі люди, що, перейшовши на бік ворога на ганебну роль „раскаявшіхся бандитів“, видали цілу низку своїх братів по зброї.

Але й це не допомагає „пануючим москалям“, бо, не вважаючи на чисельні арешти й надлюдські катування захоплених повстанців, на їх місця нація зараз же висуває цілі сотки нових організацій, нових загонів.

Московська совітська влада цілком слушно вбачає в цьому рухові своє *memento mori* і тому всі сили свої напружує для знищення „бандитизму“, але... даремно.

Оден з видатних наших повстанців — Заболотний, не так давно влучними маневрами так обдурив і розкидав цілих 7 червоних дивізій, які буквально по л ю в а л и за ним, що без втрат вийшов, будши ними цілком уже оточеним.

До нас попала копія оперативного наказу для „Гайсинського уездного участка № 8“ від 3 липня 1921 року про організацію другого полювання на Заболотного в липні, де переводиться ідея безпереривного рівнобіжного переслідування його, формуються спеціальні „летотряди“ і для позбавлення від нього вбачається одинокий спосіб винищення всіх до остатнього..., але й це даремно.

Вони остільки перелякані нашими повстанцями, що бачать небезпеку навіть там, де її зовсім нема; так, наприклад, до нас попала таємна директива № 97855 (оп.) 177 секр. Командуючого Київською Військовою Округою, з якої видно, що по „певних“ відомостях в липні Отаман Петлюра буде наступати з Польщі та Румунії. Для зустрічі його, по

цьому наказу, були зроблені цілі перегруповання та перекинення дивізій та корпусів (Кін. к. скупити в районі: Літин — Деражня — Бар, 45 див. перейти в район: Брацлав — Вапнярка — Ольгопіль. 24 див. бути готовий до скупчення в районі Жмер. пов. і, крім цих, ще багато ин. пересувань брига. та полків).

Отже ці, а також ціла низка інших фактів переконують нас в тому, що зараз на Україні зовсім не все „обстоїт так благополучно“, як це силяться змалювати чисельні совітські місії та посольства в Європі.

Як що-ж ми візьмемо під увагу голод та пошести в Московщині, які є цілком льогічним наслідком комуністичної господарки і які зараз вимагають від совітської влади, не зупиняючись перед самим жорстоким насильством, викачати як найбільше збіжжя з України, щоб хоч на короткий час конвульсивними рухами ще потриматися за владу, — отже зауваживши все це, ми прийдемо до переконання, що раніше чи пізніше келех народнього гніву переповниться і вибухне стихійне велике повстання, яке змете з України москалів як вже не раз змітало й інших ворогів, іноді на перший погляд і непереможних.

Тоді наступить час, коли розгойданим хвилям бурхливого народнього моря, викинувшим поза свої береги всіх ворогів, потрібен буде міцний мур, під захистом якого нація зможе спокійно, по своїй волі та своїх традиціях улаштувати своє власне майбутнє життя. Отже цим міцним муром і повинна стати наша регулярна армія, кадри якої тепер сидять по таборах у Польщі. І тут ми повинні чесно і відверто відповісти собі на питання: чи готові ми до виконання цього завдання, яке на нас покладається нацією. Чи зможемо ми, просто дивлючись в очі запитавшого нас, відповісти: „Так, той час, коли ти боровся активно, той час, коли кожна хвиля твого життя була під загрозою смерти, — той час для нас не пропав марно. Ми його використали й готові тобі стати на зміну“. Боюся, що чесно зараз такої відповіді ми дати не зможемо.

І дійсно, що ми зробили за довгий час нашого, хоч і за дротами, але все ж таки безпечного існування в Польщі.

Ми мали й маємо силу того зла, яке називається „орієнтацією“. Ми розбивалися й розбиваємось на окремі групи, які плавають в безглузних мріях про те, що якийсь благодійний могутній закордонець, за наші гарні українські очі приїде проливати свою кров, вижене москочців, зробить нам лад та спокій і скаже: „йдіть і володійте!“.

Ми й досі не всі переконані в тому, що єдина наша орієнтація, єдина наша надія і єдина наша сила, — це є наша нація, це ми самі і як що ми самі нічого не зробимо, то й ніхто инший тим більше для нас нічого не зробить.

Другим нашим блудом є політиканство; ми забавляємось політикою та партійною боротьбою настільки, що за-

буваємо, що ми не на Україні, не в своїй Державі, а закордоном, де ціна такої партійної боротьби є — 0. В армії ми закриваємо собі очі фіранкою „аполітичності“, поза якою ведеться саме широке політиканство і забуваємо при цьому те, що жадна порядна армія ще ніколи не була і не може бути абсолютно аполітичною: ми й досі не хочемо собі уявити, що оскільки армія не сміє бути партійно-політичною, бо вона розіб'ється на партії, остільки вона мусить бути вихованою в єдиному об'єднуючому її державно — політичному дусі, інакше вона стане лядскнехтами.

На жаль ще й досі не всі наші політичні діячі переконалися в тому, що військо має єдиним своїм головним призначенням боротьбу з ворогом Батьківщини, а тому ще й досі вони роблять спроби використати армію для своєї партійної чи персональної боротьби. В наслідок цього, замість єдиного міцного фронту цілого військового суспільства, ми маємо цілу низку таємних чи не таємних організацій, що об'єднанню армії в єдиний військовий моноліт безумовно не сприяють.

Нарешті ми на жаль ще не вилікувалися від хвороби марнословства. Досить пригадати, статистику одного з наших аматорів, який вирахував, що наша остання чергова „міністерська криза“ обговорювалася на 122 засіданнях на протязі 450 годин. Скільки корисних наслідків було б, як би ці 450 годин було витрачено на продуктивну працю!

А час іде. Іде той дорогоцінний час, кожна хвилина якого повинна у нас проходити в самій напруженій праці, бо ледве чи прийме нас нарід у друге, коли ми один раз спізнаємося на його заклик.

Для того ж, щоб бути готовими на такий заклик, часу залишилося не багато, а тому єдиним гаслом теперішнього часу повинно бути: „Всі до праці! Всі до зброї!“

Хто має зброю в голові, повинен, не гаючи хвилини, весь час удосконалювати її і навчати інших, бо на Україні нашу свідому інтелігенцію систематично винищується і всі ми будемо зобов'язані вести там культурно-освітню працю. Хто має зброю в руках, нехай удосконалює своє уміння володіти нею і навчає інших, бо кожний з нас, військових, повинен бути тим фахівцем, якому прийдеться вести в бій не одну людину, а за помилки в бою розплачуються не грішми, а людською кровю.

Час вже скінчити з нашими „орієнтаціями“, політиканством та базіканням. Досить було роз'єднання на різні партії та організації, годі поділів на „певних“ та „непевних“. Ми будемо потрібні нашому змученому великому народові лише тоді, як зробимо з себе міцну, єдину, національно-демократичну армію.

До праці! До зброї!

ВАСИЛЬ СІГАРІВ
Ген. Штабу Полк.

Як найкраще провадити навчання стрільби.

Стрільба на війні має колюсальне значіння. Вогонь є одним з найдоцільніших засобів для успішного підготовлення атаки.

Досвід минулої Великої війни показав, що не вважаючи на скорострільність зброї, яка дає змогу стрільцеві під час бою чи несподіваної гарячої сутички випустити півтора-двіста куль, через що, здавалося-б, від супротивника не повинно залишитися й сліду, стрільба не дає сподіваних від неї наслідків і супротивник провадить далі свою чинність до багнетного бою включно, ніби цілком зневажаючи наш вогонь. Це відбувається не тільки тому, що бій впливає на нерви і психіку стрільця, але й тому, що взагалі війська гарзд не вивчено. Не кажу вже про тих стрільців, яких надсилається з запасових частин на фронт, на поповнення: там не подбали навіть вивчити цих „стрільців“ тримати, як слід, мушкета в руках і уміло та просто його набивати, а скажу про заводових козаків, які пробули на дійсній службі в рядах армії де-скільки років.

Отже, як відбувалося навчання стрільби у військових частинах та й навіть у військових школах, відкіль виходили самі вчителі?

Стоять шереди, беруть на „поготову“ і клацають курками; або четовий командує четі, шерегові: „просто в ціль, стрільба четою, чета вогонь!“ Цілів часто ніяких нема, точки прицілювання не вказується; чета взявши на „поготову“, стоїть кілька хвилин, аж поки четовий не огляне всіх: кому доверне носок, кому підведе багнет, у кого поправить спущений мушкет, ще в кого просто помітить невеселий вигляд. Мязи слабшають, нерви напружуються; хиби муштри притупляють всяке бажання. Навчання нудне, тягуче, воно наводить сон уже через $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ години часу; таке навчання

не тільки не дає користи, а навпаки — полишає після себе вражіння повної непотрібності. В інших частинах, коли ви зайдете до касарні, то побачите в різних місцях різні відділи навчання: там іде перевірка в дзеркало, там учать встановлювати мірник, там стріляють шротинками і т. и.. Життя кипить... Тут наслідок буде кращий, але не такий, який потрібно. Кожна галузь розвивається гарно, але все це стосовно до стану „стійма з руки“, рідше „з коліна“, а ще рідше — „ліжма“; „ліжма з підпори“ — зовсім не побачите.

Військо стріляє кепсько не тільки тому, що погано провадиться навчання; не вміють стріляти ще й тому, що самий порядок навчання вказано „направою до стрільби“ не так, як слід.

Тактика нас навчає, що на війні ми робимо те, до чого нас привчили в мирний час, і так, як нас навчили — і це правдиво. Через це буває, що коли навчали робити діла, то й на полі бою робилося діло, коли ж навчається не того, чого потрібно на війні, то такі знання і звички відпадають в перші ж дні і до справжнього діла доводиться привчатись уже після великої витрати крові. Не так давно в армію введено було церемонійні марші, які підчас бою зовсім непотрібні, а між тим на них витрачалося багато часу.

Що до навчання стрільби ми залишаємось при старих методах навчання; ми в ньому не знаходимо того, що головним чином потрібно на війні.

На війні вимагається від стрільця пристосування до місцевости та обовязкового збудування для мушкета підпори; стрільба „ліжма з підпори“ в польовій війні або стрільба з шанця чи з бійниці в позиційній війні — є звичайними. Всяке инше становище стрільця, як „з коліна“, а тим більш „стійма з руки“ трапляється дуже рідко.

Здавалось би, що й навчання треба провадити так, щоби більшу увагу звернути на те, що на війні буває головним, істотним, а меншу — на те, чого на війні потребується мало.

Робиться ж як раз навпаки: навчання починається з хвату „стійма“ з руки. На цьому хваті проходиться всі деталі випоготовлення до утворення стрілу, на це витрачається велику кількість часу, на це витрачається перший запал. В попередній напрямі зараз за випоготовою „стійма“ переходили до навчання випоготови „з коліна“, потім — „ліжма“ і тільки після всього цього вчили стріляти „з підпор“. В 1917 році видано нову Направу стрільби, де цей порядок трохи змінено: випоготову „ліжма“ поставлено на друге місце; навчання стрільби починається з положення „стійма“, далі йде випоготову „ліжма“, потім — „з коліна“ і нарешті навчання стрільби „з підпор“. Наскільки напружено привчається до хватів для стрільби „стійма

з руки“, остільки, поступово зменшуючись, уділяється мало часу на вивчення стрільби „ліжма з підпори“.

Через щось виходили з цієї засади, що як стрілець вивчиться гарно стріляти стійма, то добре стрілятиме й ліжма з підпори. На ділі виходить зовсім не те: уміючи стріляти так, як не доводиться на війні, стрілець не вміє стріляти так, як того на війні потрібно.

Він дуже гарно вивчається випоготови „стійма“ і ніколи не має випоготови „ліжма з підпори“; увесь час витрачено на вивчення непотрібного, на вивчення ж стрілецьких хватів з підпори уділяється навдивовижу мало часу. Навряд чи на касарняних подвір'ях є відповідні прилади, а таких приладів повинно бути багато і кожного стрільця повинно ознайомити зо всіма ними до дрібниць.

Навчання стрільби з підпор полягало звичайно в тому, що козака підведуть до одного-другого дерева, притулять стрільця до товшого чи тоншого пня і „притосування до місцевих предметів є готове“. Коли ж настає період стрільби і треба проходити вправи після перебігу, з притосуванням до місцевості і збудуванням підпор, тут і виявляється у стрільця вся непідготовленість до діла. У справжньому ж бою він опиниться й зовсім безпорадним: місцеві предмети самі різноманітні і він не розуміє, чи правим, чи лівим боком, чи грудьми йому треба припасти до землі; то йому перешкоджає торбина, то сувій, то баклажка і він це робить як небудь, стріляє при надзвичайно незручних умовах, часто не використавши прекрасних підпор для мушкета.

Здавалось би і не трудне завдання на рівному стрільбищі зняти сувій чи застромити заступець, щоб зробити підпору для мушкета, але для стрільця це являється роботою незвичною і трудним для виконання завданням.

Розпочинається метушня, але допомогти справі вже немає часу та немає й уміння, через те, що і тут стрільця, який не влучив ні одною кулею „ліжма з підпори“, повіривши його біля станка, далі вчать стріляти „стійма з руки“.

Де-які полки в мирний час доходили в стрільбі до виртуозности, даючи при стрільбі стійма з руки $70-90\%$, влучання; але тіж самі полки, стріляючи „ліжма з підпори“ і в бойовому споряді дають всього $40-50\%$. Це походить через те, що головні зусилля направлено не в той бік: не тільки всю увагу звернено на стрільбу стійма, але ж і в формі одягу порядку додержувалось неправильного: — стрілець одягав бойовий споряд лише в кінці курсу стрільби та й то на короткий час.

Бойовий споряд давить його, стрілець до нього незвик, він обтяжений ним, а тому й стрільба при більш-менш бойовій обстанові (інспекторські огляди) дає вражаючо малі

наслідки, а по істоті він повинен з цим спорядом зріднитись, так до нього звикнути, щоб, стріляючи, цілком його не відчувати; уміючи при всяких випадках пристосуватися до місцевих предметів. Умінню пристосовуватися до місцевості ніякими розмовами не допоможеш, а треба проробити все це на ділі, з усім причандалом бойового споряду; та й не раз, а багато разів. Погляд на порядок навчання стрільби повинно відмінити в коріні; всю увагу, всю енергію треба звернути на головне — навчити стріляти „ліжма з підпори“, потім перейти до стрільби „ліжма з руки“; далі на стрільбу з „коліна з підпори“ і т. и. і тільки на останку — на стрільбу „стійма з руки“, звернувши всю увагу на звичаєння до стрільби навскид.

А як би навіть, за браком часу або з яких інших причин, вигоготову до стрільби стійма з руки і не вдалося зовсім засвоїти, то біда ще не така велика; в бою такі випадки трапляються рідко.

Весь курс навчання стрільби треба впорядкувати так, щоб стрілець, скінчивши підготовчі до стрільби вправи, був готовий зробитися бойцем, вояком; він повинен не тільки вивчитися влучно стріляти з усіх становиськ, він повинен знати, що таке „стрілецьке місце“, що таке „місце закриття“ і як ними користуватися, переходячи від одного до другого; він повинен знати значіння „маскування“ і як та де користуватися з „маски“.

Стрілець, непризвичаєний користуватися з закриттів за підготовчий період (за час навчання стрільби), не вміє користуватися з них на практичних навчаннях, не вміє користуватися з них і підчас бою.

Подивіться на стрільця, як він зараз займає своє стрілецьке місце після перебігу; він падає всім своїм тілом на те місце, де в нього повинен бути мушкет; він одразу виставляє всього себе супротивникові. Потім він поволі починає сповзати назад і пристосовуватись до підпори і до закриття, а коли ж повірити його вигоготову, то можна бачити, як невдало він пристосовувався: увесь скорчився і висунувся далеко більш, ніж треба; або просто, лишаячись на підпорі, набиває і стріляє з руки.

Неправильний порядок навчання — спочатку стійма з руки і тільки на останку ліжма з підпори — доводить до того, що стрілець підпори не любить. Часто доводилося бачити, що стрілець, перебуваючи навіть у шанці, всеж стріляє з руки. Його тягне стріляти так, як він звик; він не може стріляти так, як він не вміє. А треба вчити так, щоб його тягло до підпори в якому б становиську він не був і щоб він умів використати всіляке закриття.

Говорити про те, що підпора і закриття дають кращу стрільбу й менше страт, не доводиться, але не можна промовчати того, що метода навчання повинна бути такою.

щоб стрільцеві в бою інакше й на думку не спало, як про випоготову з підпори і в найнижчому становиську, яке припускає обстановка, стосовно до місцевости (місцевого предмету); треба, щоб тяготіння до підпори і закриття було у нього насущним. Іноді доводиться чути такі гадки, що не треба навчати тяготінню до закриття, бо на війні він буде ховатись і сам без ніякої науки. Цілком неправдиво. Наслідком іменно цього погляду і є те, що ми бачимо: стрілець не тільки не вмє пристосовуватися до місцевости для корисної стрільби, але він не вмє також сховатися від ворожої кулі; в бою все це робиться як-небудь, часто всупереч вимог здорового розуму, — стрільба кепська, а втраати великі.

Скільки зайвих тисяч жертв старшинського складу загинуло на початку Великої світової війни через те, що старшин не було вивчено керувати своїми частинами зза закриття. Потрібним став особливий наказ зверхнього головнокомандуючого, який звелів старшинам закриватися; вони цього вивчались уже на полі битви, але скільки крові це коштувало!

Не претендуючи на остаточне вирішення цього питання, я постараюся в загальних рисах накинути схему підготовчих вправ до стрільби так, як вона уявляється мені більш корисною.

Поперед усього скажу, що весь відділ навчання стрільби слід вести в і к л ю ч н о поодиноким порядком; ніяких шерегів, відділів, чет і т. и аж поки стрілець не закінчить своєї повної освіти, і лише тільки після цього переходити до навчання його в складі шерегу, чети та ин.

Ознайомивши стрільця з назвами частин мушкета, з розбиранням, складанням, чищенням та пильнуванням і и., приступити одночасно: 1) до вивчення брати до випоготови, 2) прицілюватись і спускати курок зі станка і 3) до вивчення тору (траєкторії); вивчення тору (траєкторії) можна проходити одночасно з вивченням частин мушкета.

Підготовку до стрілу починати з випоготови ліжма з підпори з пристосуванням до даного місця; намагання до стрільби з підпори повинно бути доконче; немає готової — зробити штучну (покласти сувій, торбину, встромити лопатку, підкотити камінь, поставити дернину та и.). Приладивши мушкета, пристосуватися самому. Коли стрілець все це зробить, тоді він встановлює мірник, набиває мушкета.

Перші чини — лягти, зробити підпору, пристосуватися самому — і складають суття випоготови, і вкупі з рештою хватів (установкою мірника і набиванням) матимемо повну випоготову (підготовки до стрілу).

В цьому положенню стрільця навчається всіх родів уста-

новки мірника, набивання і опростування;¹⁾ потім в цьому ж положенні його привчається робити стріл, тоб то націляється і спускати курок; в цьому ж положенні провадиться й перевірку ортоскопом в дзеркало і при допомозі різних інших приладів, тоб то проходиться все те, що й раніш проходило по напрямі стійма з руки.

На навчання стрільби з першого ж дня виводити козака неодмінно в бойовому споряді: в сувої, з заступцем та ин., а в холодний час — одягнутим в плащ.

Відкинути той погляд, що спочатку треба вивчити самих хватів, а потім уже вчити і в трудніших умовах — з сувоєм та ин. Ні, навпаки, і поунати треба якраз з того, що йому потрібно, а не з того, що для нього зайве. Всім нам відомо, що козак в бою обтяжений з ніг до голови.

Та й що таке „труднощі“? Поняття труднощі є річчю розтяглою; трудне те, чого зовсім не вмієш або до чого не звик. Слід пам'ятати Суворова, який казав: „трудно в науці, легко в поході“. Тільки ведучи навчання в повній муніції і можна привчити стрільця до цілковитого володіння нею, тільки тоді його ніщо не буде обтяжувати і він дуже добре буде знати, як, коли й чим розпорядитися, що й куди підіткнути, як зручніше лягти й т. и.

Щоб прибрати становиська ліжма з підпори, ні в якому разі не подавати команди, яка б визначала його випоготову: „ліжма з підпори“, — він повинен зробити це сам; йому треба лише вказати ціль і мірник, наказати випоготовитися, а те, що для цього потрібно поперше лягти, подруге приладити мушкета, а потрете пристосуватися самому, це й буде його робота, в цьому й буде полягати вирішення ним даного йому завдання.

Така постановка навчань викликає необхідність провадити ці навчання в полі, на подвіррю, але не в касарнях. Ну щож, тоді так на це треба й дивитися, що „навчання стрільби“ проходить в полі, на площі, взагалі не в касарнях.

Спочатку завдання ставити так, щоб молодий стрілець вирішити їх міг тільки ліжма з підпори.

Потім перейти до навчання стрільби „ліжма з руки“. Тут потрібно пояснити, що до цього засобу вдаються тоді, коли нема ніякої підпори, а стрільбу потрібно розпочати негайно. Стрілець зараз же наочно переконається, що стріляти з руки трудніше, ніж з підпори й зараз же треба від нього вимагати, щоб він цю підпору зробив, користуючись першою вільною хвилиною. Для того ж, щоб цілком уникнути всяких труднощів підчас стрільби ліжма з руки, можна до верхнього кільця кольби приробити легеньку сішку, яку можна було б легко відкидати і на яку, як на підпору, можна було б покласти мушкет.

¹⁾ Ознайомлення з мірником, а також бистре набивання та опростування можна звичайно провадити, сидячи за столом чи на ліжку.

Такі прилади були раніш у стрільців російської армії при стрільбі з коліна; такі прилади є в піхоті американської армії.

Коли стрілець при звичається до стрільби „ліжма з підпори“ й „ліжма з руки“, тоді слід переходити до випоготову „з коліна“. Для цього, знову ж таки, ні в яким разі не подавати команди: „з коліна“, а так указати ціль, щоб стрілець прибрав звикле вже для нього положення — „ліжма“, цілі не побачив би і щоб стрільба „з коліна“ була б для нього цілком природньою.

Але раніш, ніж переходити до стрільби „з коліна“, стрілець повинен випоготовити мушкет для стрільби „ліжма“, тоб то установити мірник і набити (чи донабити — поповнити магазин) мушкет; потім підводиться до стрільби „з коліна“ і робить стріл.

Проходячи курс підготовчих до стрільби вправ в такий спосіб, стрільцеві цілком природньо вселяється надзвичайно важлива тактична дана: — ніколи не виявляти себе супротивникові більш, ніж цього вимагається обстановою: для стрільби — стільки, скільки потрібно і ні на вершок не більше; для нагляду за супротивником — лише верхня частина голови і очі; ніс уже повинен бути схований, а коли є особливі дозорці, то ті, що не стріляють, повинні бути скриті цілком. Тоді не буде ні одної зайвої втрати. Тільки такий шлях приведе до того, що потрібно в бою. Разом з тим стрілець зрозуміє користь підпори, він до неї звикне, він вивчить сотні інших способів та хватів пристосування до місцевости і місцевих предметів; стрілець природньо вивчиться з початку випоготовлятися в закритому місці, а потім уже самому показуватися зза закриття для стрілу, а не навпаки.

Навчивши стрільця випоготови до стрільби з коліна, переходять до випоготови „стійма“. Причому і тут не подавати команди: „стійма“, а давати таке завдання, яке можна було б вирішити лише тільки стрільбою стійма.

Щоб вирішити це питання, стрілець приймає одно з нижчих положень, випоготовлюється до стрілу і далі підводиться в становище „стійма“ і робить стріл. Розставляючи ноги ширше чи вужче — можна досягти необхідної височини. На цьому поодинокую підготовку стрільця в підготовчих до стрільби вправах закінчується. Вона без порівняння тяжча ніж сучасна, бо її повинно провадити увесь час в бойовій муніції і в полі, але наслідок, в бойовому розумінні, буде незрівнано кращий, через те, що стрілець вивчається конче того, що йому потрібно „в бою“ — стрільба його там буде більш доцільною.

Дальше навчання стрільби буде полягати в тому, що переходять до навчання спочатку всіх родів „поодинокого“ вог-

ню: „рідкого“, „густого“, „призначеним числом патронів“ і кращими стрільцями і тільки після всього стрільби „в и п а л а м и“.

Для навчання поодинокого вогня стрільців зводиться в ланки, рої, але не більш, і навчання провадиться в становищі стійма з підпори.

Підчас навчання провадити р і д к и й вогонь, показати обидва засоби, як його провадити: 1) коли стріляють по наказу ройового, який викликає стрільців по прізвищах і 2) коли стрільці стріляють по черзі самі. Магазин повинно бути поповнено патронами в закритому місці. Всі стрільці, що не стріляють, повинні бути скриті.

Навчаючи стрільців стріляти „густим“ вогнем, досягнути від стрільця ясного розуміння, що вогонь густим називається не через те, що треба як найскорше випускати вірвант за вірвантом, а тому, що вогонь іде без черги і через те стрільба йде швидче — густіше, ніж рідка.

Треба досягнути цілком свідомого розуміння процесу густої стрільби: випоготова бистра, але кожную кулю випускати тільки після точного прицілювання, обчислюючи наслідки влучання кожної випущеної кулі. Памятати, що густа стрільба має свою особливість — вона страшно нервує людей, а тому необхідно час від часу стрільбу переривати свистком і, заспокоївши людей, вказавши їм їхні помилки, вести стрільбу далі. Густий вогонь є вогнем нормальним на війні; стрілець є в ньому повновладним господарем. Довести стрільця до свідомости, що не кількість випущених куль відіграє роллю, а наслідок влучань — таке завдання вчителя. І тим учителям, які вимагають, щоб підчас проходження курсу стрільби обовязково було випущено всі кулі, вказані направою, — треба цю обовязковість викинути з голови. Метода „закидання шапками“ в життю завжди буває невдалою; невдалою буває і всіляка стрільба, коли „засипають кулями“. Необхідно навчати скоро стріляти, але навчати так, щоб кожную кулю було випущено розсудливо.

Раптове набивання, бистра, але т о ч н а наводка, коректування кожної кулі — от принципи густої стрільби.

Стрільбу визначеним числом патронів робиться так же, як і густу, кожний кінчає свою стрільбу, випустивши останній вказаний йому патрон.

Стрільба густа і визначеним числом патронів, маючи один і той же механізм свого переведення, глибоко різниться між собою по духу: пригустій стрільбі стрілець, коли його не обмежено в патронах, починає стрільбу порівнюючи спокійно, не поспішаючись, але вже випустивши два три вірванти, хвилюється й випускає кулі на вітер і часто буває так, що й ціль уже зникла, а він все ще палить: поривання бистрою працею і звуками стрілів заглушити своє хвилювання.

Підчас стрільби „визначеним числом патронів“ якраз навпаки: в мірі витрати зазначеного числа, стає спокійнішим і передостанню та останню кулі так просто смакує: Остання!

Стрільба „кращими стрільцями“ полягає в тому, що для обстрілювання цілі призначається де-кільки кращих стрільців і їм вказується лише ціль, а якого застосувати вогню, куди наводити і т. и. — це їхня справа.

При всіх родах навчання стрільби — невмолимо вимагати порядку й дисципліни вогню, тобто негайного і точного виконання команд і сигналів свистком, особливо команди: „курок“ і сигнала свистком — „припинити вогонь“.

Тільки тепер переходити до навчання стрільби випалами. Починати з роя, переходити потім на чету, півсотню.

Основні вимоги при утворенні випалу: мертва тиша підчас вислухання команд, які визначають ціль, мірник і ин., бистра випоготова (установка прицілу, набивання); спокійне вичікування команди для націлювання; спокійна, точна наводка і короткий спуск курка по команді: „вогонь“. Після стрілу знову: раптове набивання, спокійне очікування команди для другої наводки і т. и. Всякий, хто не встиг набити до команди „роєм“ або „четою“ (які визначають початок націлювання), повинен припинити своє набивання і залишитись в стані „струнко“; після випалу докінчити з набиванням разом з иншими.

Випали повинні бути одностайними, короткими.

Усвідомити значіння випалу: випали впливають на супротивника не так кількістю поразки, як приголомшують його морально.

Тільки такий порядок провадження підготовчих до стрільби вправ приводить їх до того шляху, коли ці навчання будуть іти нога в ногу з тактикою; тактика дає принципи, ставить вимоги, стройові навчання їх виконують.

Тільки йдучи цим шляхом ми не будемо топтатися на місці підчас так званих тактичних навчань, коли треба вирішувати бойові завдання „частинами“, а не витратити цей час на підготовку поодинокого бойця, що повинно бути зроблено за підготовчу добу, добу загальної поодинокій підготовки по всіх відділах стройової підготовки.

Тільки йдучи цим шляхом можемо дійсно підготувати поодинокого бойця в розумінню головного його призначення, як стрільця, — стрільбою прокласти шлях багнетові, підготувати собі вдар багнетом.

Р. ШОБЕР сотник.

Французський тимчасовий статут муштрової служби для піхоти.

Від Редакції.

Щоби друкуєма стаття була більш ясною шановним читачам, подаємо подрібний склад французької піх. сотні по останніх нормах великої війни:

Склад сотні: 1 к-р сотні, 1 штабова і 3 бойових чети.

Склад штабової чети: 18 чоловік, що повинні бути при к-рі сотні підчас бою (1 підстаршина, 4 бараб. і сурмачі, 1 самокатчик, 2 сигналісти, 2 наглядача за полем бою, 4 сапери, 4 скороходи), 17 чоловік — адміністративно-господарчий персонал сотні і санітари, для поповнення втрат підчас бою в бойових четах — 25 чоловік з 3-ма ручними кулеметами, всього 60 чоловік.

Склад бойової чети: 40 чоловік — 1 к-р чети, 1 четовий підстаршина, що знаходиться в бою за фронтом і наглядає за порядком, 2 півчеті по 19 чоловік в кожній.

Склад півчети: 1-ша і 2-а секції (*groupes de combat*, у нас рої).

Склад 1-ої секції (роя): 1 секційний (ройовий), зброя його — карабін, 56 набоїв до нього, 10 гранат, з яких 2 карабінових; 6 гренадирів (2 кидачі (*lanseurs*), 2 передатчики, 2 помішники), зброя кожного: карабін, 88 набоїв до нього, 10 гранат, з яких 2 карабінових; 2 гренадирів з карабіновими гранатами, зброя кожного — карабін і 12 карабінових гранат.

Склад 2-ої секції (роя): 1 секційний (ройовий), зброя його — карабін, 56 набоїв і 4 кулем. стрічки; 6 чоловік обслуги 2 ручних кулеметів, з них 2 наводчики і 4 носильщики, всі вони носять 2 кулемети, стрічки до нього і знаряддя потрібне до бою; 2 гренадирів з карабіновими гранатами, узбрєні як в 1-ій секції.

Така організація уявляє найбільш далеко ідучу форму заміни живої сили технікою, пристосування піхоти до позиційної війни. Редакція має в найблизшому часі подати відомости про організацію німецької піхоти і зробити відповідні висновки для нашої армії.

А. Вступ.

1. Статут є тимчасовий.
2. Статут є тактичний. В такт. справах слово служить для пояснення виконуючому, а не для його оправдання.
3. Як ужити правильно такт. статуту.
4. Про чужі статуту.

Б. Рапорт директора піхоти до Військового Міністерства.

Принципи тактики та організації піхоти.

1. 1. Єство сучасної війни. 2. Єдність фронту й тилу.
3. Важливість техніки. 4. Оцінення боєздатности держави.
5. Висновки.

II. Завдання піхоти. Піхота відіграє і надалі головною роллю в війні.

III. Маневр піхоти. 1. Огонь. 2. Похід вперед. 3. Висновки.

IV. Автоматична зброя. Висновки: а) Важливість кулемета. б) Важливість заосмотрення.

V. Бойова група (Le groupe de combat) є одиницею в бою та у вишколенню.

VI. 1. Формациї в бою. 2. Висновки.

VII. 1. Офензива і дефензива. 2. Оборона. 3. Принципові досвіди в обороні. 4. Висновки.

A) 1. Ціль вишколу є боротьба. 2. Поділ статуту.

I. Preparation technique de l' inf.

a) L'Éccle du Soldat.

1. Education physique. 2. Les mouvements ind. avec et sans armes. 3. Les mouvements duitir et les feux avec les differents engins du groupe. 4. Le combat á la baïonnette. 5. L' emploi de l'ouillet du masque.

b) Les exercices d'ordre serré.

c) Les exercices d'assouplissement. } Exercices collectifs.

II. L'infanterie au combat.

d) Les exercices de combat.

Б) а) Вишкіл козака. 1. Фізичне виховання є більш інтересом нації як військовости. 2. Поодинчий вишкіл козака є підставою до муштри в замкненому строю. 3. Вишкіл стрільби. 4. Шанцеві засоби і газова маска. 5. Кожний козак мусить уміти обслужити 1 кулемет.

б) Замкнений стрій.

в) Бойові вправи.

г) Спосіб вишколення мусить бути як найпростіший.

д) Вишкіл висших такт. одиниць.

е) Моральне вишколення має домінуючий вплив на військове вишколення.

Закінчення.

A) Війна скінчилась. Тому, що треба встановити шлях, яким має бути продовжено працю вишколення війська, французське М-во Війни було примушене видати цей статут.

1) Автор називає цей статут тимчасовим і вказує на те, що увесь досвід війни, щоб його використати в належний спосіб, необхідно студіювати протягом цілих років.

Підвалинами цього статута являються видані Гол. Командуванням накази та інструкції. Таким чином статут сей уявляє зі себе документ надзвичайної вартости, бо дає нам пізнати погляди франц. Гол. Командування що до тактики і вишколу піхоти, яких трималась вона під кінець війни і тих основних принципів, які вже тепер наглядно можна пізнати.

2) Статут цей є тактичним. Його мета — дати загальні провідні точки до утримання принципів єдності керування в ріжних випадках війни. Всілякий примус, який би мав метою єдність вирішення або виконання його, повинно відкинути, бо він суперечить самій природі війни. Війна не зносить схеми. На війні нічого не повторюється. Сили фізичні, моральні або матеріальні, як власні так і ворожі, ніколи не бувають тими самими, так само і умови атмосферичні, ґрунту і т. д. Кождий окремиий випадок повинно розглянути самого по собі. Се важне не тільки для висших командувань, але торкається в рівній мірі і до невеликих тактичних об'єднань. Доказувати яке-небудь вирішення або наказ тим чи иным попереднім або текстом чи шкіцом офіціального документу, неправильно і неслухно.

В справах бою слово служить для пояснення виконавцю, а не для його оправдання.

Щоб охопити всі випадки, устав зредаговано дуже стисло, багато чого він узагальнює і дає лише обмежену кількість обережно вибраних формул. Правильно зрозуміє статут лише той начальник (до малих об'єднань включно), який зуміє на підставі власного досвіду війни, а також студіювання подій воєнної історії знайти на підставі відповідної кількості конкретних випадків правильну техніку пристосування. Згадане пояснює, оскільки є важливим й для начальника менших тактичних одиниць студіювання військової історії.

Моїм завданням не є дати критику цього статуту. Я хочу з'ясувати лише висловлені в статуті принципи і дати висновки, оскільки ці останні могли би вплинути колись на наше думання та поступовання. Радія цього полягає в тому, що поки що в нашій армії бракує підстави до переведення подібної боротьби, в першу чергу нема матеріального заосмотрення, підтримки з боку нашої промисловости, взагалі відчувається повний брак запілля. Більш докладним доказом згаданого буде дальніше.

Б) Основні точки поглядів, які мали великий вплив на цей статут, встановлено рапортом директора піхоти до Військового Міністра; першу часть моєї праці буде присвячено цьому рапортові.

Я лічу себе зобов'язаним дати його головні пункти в повному, точному перекладі з оригінала і лише в дрібницях я відступлю від цього правила.

Перший розділ трактує єство сучасної війни. Там зазначається :

Тільки що закінчена війна довела раз на все, що остаточна перемога припадає тому з супротивників, який більше об'єднаний, більше упертий, тому, який до самого кінця найліпше зберіг найвищі моральні сили. Одночасно з тим війна ця довела, що та воля до осягнення перемоги, яка необхідна для успіху, доводить до побіди лише при умові, що вона спирається на великі рівно технічно удосконалені засоби, оскільки на це дозволяє повне використання всіх ресурсів даної країни. Значіння технічних засобів полягає в тому, що кожна з супротивних сторін завжди стреміла, щоб під час бою забезпечити собі перемогу над ворогом переважною якістю та кількістю матеріалів. Наслідком цього було, що після кожного бою тривав довгий період чекання, за часи якого вся країна поза армією, яка була з нею в повному контакті і увесь час працювала над поліпшенням своїх позицій, упертою працею творила або удосконалювала матеріал, необхідний для нового напруження сил. Ні одна війна до цього часу ніколи не визначалася таким значним поступом в розвитку уже відомих родів зброї і винаходом такої кількості нових бойових засобів, про які до того ніхто й не думав. З цього виникає, що методи бою, які відмінюються в залежності від удосконалення зброї, також перебували в стадії постійного розвою. Це слова статуту.

Остаточна перемога гарантована тоді, коли твердий моральний стан країни тримається до самої перемоги, коли всіх засобів до переведення боротьби за батьківщину беззглядно достарчається, коли тил в дійсності дає армії перевагу в матеріяльних засобах і коли нарешті тактика іде в ногу з удосконаленими бойовими засобами. Таким чином сучасна війна напружує всі верстви населення, всі ресурси країни. Вона ставить, як до загального політичного керування, так і до військового, вимоги надзвичайного розміру.

Прагнення перемоги є моральною підставою успіху. Це мусить охоплювати, як ясно виникає з вищезгаданого, як фронт, так і тил. Прагнення це мусить бути об'єднаним. Розбудити в народі цю єдність і завжди підтримувати її — це складатиме найголовніші заєдання загально політичного і військового керування — Генерального Штабу.

Друга категорична вимога — це, щоб командування було в потрібній мірі знайоме з технікою, щоб з одного боку мати змогу правильно і своєчасно використати для військових цілей останні здобутки техніки, а з другого — робити техніці в даному напрямі відповідні вказівки. Коли це в першу чергу торкається вищого командування, то не менше необхідно, щоб і нижчий начальник з повним розумінням взявся за справу тим більше, що якраз йому доведеться вживати цих засобів та розбиратися в них.

З цього всього правильно виникає, що оцінюючи з військового погляду країни майбутнього ворога, треба рахуватися не лише з військовими факторами, але також (а може й ще більше докладно) з соціальними, матеріальними та промисловими умовами. Крім того, необхідно в найдегальніший спосіб вивчати всі ресурси даної країни.

Мені можуть сказати, що наразі ці питання не стоять на черзі, бо, як зазначено вище, умовини, які виправдують таку тактику, у нас тепер не існують. Припустимо, що цих умов наразі нема. Та коли зазначені принципи не мають для нас значіння, то тоді ті погляди, якими керувалося наше командування дотепер, мусіли би привести нас до перемоги, бо на війні засоби виправдується лише успіхом. Що дотеперішня система не дала нам перемоги, не вимагає доказів. Тепер я питаю:

I. 1) Наш моральний стан, відповідав він нашому завданню? 2) Чи мала наша армія яку небудь матеріальну базу? 3) Чи була єдність тила і фронту? 4) Чи була армія в дійсності озброєна в повній мірі з бойовими засобами і чи довіряла вона їм? На всі ці питання маєтсья лише одна відповідь: Ні! Я розумію, що це дуже сумне признание, багато знайдеться фальшивих патріотів, які скажуть обманюючи себе: „Це не може бути правдою“. Захочуть обдурити й других, що до дійсного стану речей, головним чином, щоб виправдати перед самим собою власну вину. Алеж одверто признатись до помилок — це оберігти себе від самоприпинення, яке було одною з найголовніших причин невдачі німців, а нарешті й нашої. Пізенько ми доходимо до цього признання, алеж здається ще не запізно. Наш обов'язок перевести в найенергійніший спосіб ці визнання в дійсність.

II. Хоч тактичні методи і підлягають постійній зміні, алеж завдання, які піхота мусить виконати на полі бою залишаються ті самі: заволодіти місцевістю і затримати її за собою. Досвід останніх воєн довів, що піхота не може вести бою, виконуючи в належний спосіб ці задачі сама, а вимагає співділання інших родів зброї. Це співділання всіх родів зброї ще не вповні вивчене. Піхота й на далі залишається головним чинником в бою. Вона несе тягар бою, алеж на її долю і достається успіх і слава. Інші роди зброї мають завданням її підтримувати і мусять коритися вимогам піхоти.

Можливо зазначити, що своїх успіхів большевицька армія досягла головним чином кіннотою і що большевики провадять формування кольосальних кінних частин. На це я відповім пізніше.

III. Піхота, всеж таки, найголовніший рід зброї. Основні маневри піхоти складаються з комбінацій двох елементів: вогню і руху. Сила вогню піхоти остільки велика, що

Не можна перейти без значних втрат місцевости на перший погляд вільної від оборонців, поки ворожі бойові групи мають можливість з успіхом використовувати перемогу своєї зброї. Щоб уможливити рух, необхідно взяти оборонців під згубний та перешкодний вогонь такого напруження, щоб наступаюча піхота могла підійти до оборонця раніше, ніж він буде в стані розвинути всю силу своєї зброї. Зазначений вище вогонь дається арматою або самою піхотою або іншими засобами, в окремих випадках всіма відразу або лише поодинокими вогневими чинниками. Як би там не було, але жадне військо не має змоги пересовуватися в полі зору ворога, поки він володіє своїм огнем. Атака, яку мало або зовсім не підтримує армата, можлива лише проти ворога, над яким досягнуто значної переваги, чи в кількості, чи в моральному відношенню. Успіх можна осягнути прорвавшись в ворожі лінії, при цьому використовується непоражені (мертві) простори, коли частини, що прорвалися, винищать по черзі всі точки опору.

Тільки наступ рішає вислід. Вогонь, який збільшується до найбільшого степеня та інтенсивности, повинен уможливити рух вперед. Тільки через наступ вперед можна заволодіти місцевістю, знищити чи відкинути ворога, що є ознакою успіху і тією ціллю, до якої мусять стреміти всі сили без винятку. Рух вперед повинен початися, коли вогонь дозволяє перевести цей рух при найменших втратах, не чекаючи на повний розгром або неутралізацію оборонних засобів, бо ніколи не можна бути певним, навіть при найбільшій кількості існуючих технічних засобів, що цього досягнуто вповні. Піхота та її помічники органи, захоплені ніколи не вгасаючим наступовим духом, кожної хвили готові до боротьби і до пролomu в глиб ворога, коли на це припускає добре обміркована й становча оцінка ситуації, ніколи не можуть повстриматися з боязні перед стратами, бо було б проблематичним сподіватися, що ті втрати можна цілком оминати.

Це є ті ідеї, які мусять зайняти відтепер перше місце в організації і тактиці піхоти.

Вразі нової війни певно, що кожний з наших воєнів, спираючись на досвіді великої війни, буде намагатися прикласти цю високо розвернену тактику. Для того ми не можемо і не сміємо остати ззаду. Засвоїти її собі в мирний час — се річ неможлива, поперше тому, що можливо ми взагалі не будемо мати на це часу. Друге — що кадр армії, який перейде з воєнної на мирну працю, буде надаліше розгалужувати цілком хибні поняття. Тому мусимо цей спосіб боротьби, що спирається на машині, мати собі перед очима, яко нашу мету, щоби ми не спізналися. В дальшому перебігу нашого артикулу це речення виявиться ще яскравіше і ясніше.

IV. Дуже розвинена сила вогню в модерній війні, справляла великий моральний вплив на бойця. Його вогонь був що раз гірший. Завдяки дуже скорому зужиттю людського матеріялу, вишкіл в стрільбі був також далеко гірший, а тактичні міркування змушували до того, щоб вогонь найбільше скупчувати. З усіх тих домагань повставало велике значіння автоматичної зброї, до якого дійшла ця машина. Вони стали центром ваги в бою. Коло них все зосереджується. Питання забезпечення амуніції, яке до тепер не представляло особливих трудностей, стало одним з найважливіших. Сотня стратила одноцільність спорядження. Вона, що правда і на дальше є моральною одиницею, але її бойовий стан не проявляється уже тільки в мушкетах.

Він виражається в певному числі автоматичної зброї. Коло кожної з них збирається відповідний персонал, щоби цю зброю обслужити, заосмотрити і охоронити.

А) Автоматична зброя дає нам засіб, який заховуючи прикмети спеціальности стрільця, обмежує до мінімуму його душевні впливи і дає можливість як найбільшого зосередження вогню.

Ми все мусітимемо рахуватися з ворогом, який має над нами чисельну перевагу і тут виникає наглядно конечність застосування такого матеріялу, який і цю перевагу міг би в що найбільшій мірі урівноважити. Для того ми вже тепер змушені й повинні признати кулеметові що найрішучіше значіння.

Б) Коли ми покладаємо на вогонь кулемета головну вагу, то треба звичайно уважати, щоби було забезпечено заосмотрення його всіма засобами. Тому й виходить з цього, що той мусить мати рішаючий вплив в цьому питанню, до кого належить тактичне використання цієї машини. Гадаю, що буду консеквентним, коли буду уважати за дуже небезпечне відокремлювати постачання війська від оперативного проводу і ставлю пропозицію, щоби ці органи підлягали оперативному керуванню, як цього й вимагає ество модерної війни.

Знову скріплено великою світовою війною закон, який існує від часу застосування пальної зброї, а саме:

1) Піхота мусить що раз більше розсипатися, щоби могла охоронитися перед діланням ворожого вогню.

2) Інтервал поміж бойовими групами не може бути більший, як це припускає подвійна конечність: звязку з дозором і цілковитого обстрілу перехресним вогнем передпілля.

3) Мінімум стану бойової групи обмежується з одного боку тою умовою, що запоручає виповнення її завдання і, з другого боку, запевнює відповідну обслугу і охорону автоматичної зброї.

При теперішньому надзвичайному діланню модерної зброї уже часто й сотенний командир не матиме змоги безпосередньо впливати на поодинокі бойові групи.

Ці всі умови, це надзвичайне значіння, якого набула собі автоматична зброя, довели до того, що не сотня, навіть не чета, а лише бойова група (рій) є тою одиницею, командир якої має в кожному випадку можливість керувати нею ще за допомогою голосу, як і знаків.

Вона і відповідає вповні всім вище зазначеним вимогам в сучасний мент. Вона відзначається і тим, що, після вишколення бойової групи, сотня готова до бою; сотенний командир може обмежитися тільки вишколом спільного чину його підкомандних в цілі найліпшого використання свого вогню. Таким чином, бойова група-рій являється в дійсності правдивою основною одиницею у вишколі і в бою.

Переняттю цієї організації стоять на перешкоді такі хиби нашої армії:

1) Нема потрібного числа добре вишколених підстаршин, які для цього конче необхідні.

2) Не відповідає також якість підстаршин, бо не можна забувати, що підстаршина стане перед завданням з ситуації подати власну постанову, це б то завданням, якому в теперішню хвилину і не всі наші старшини відповідають.

3) Бракує добрих інструкторів.

4) Бракує матеріялу до вишколу і спорядження.

5) Велика витрата амуніції вимагає запевненого постачання. Чи наші закордонні заступництва цього осягнуть, на се не можу відповісти.

Я переконаний, що в нашій Армії вже й тепер мусимо піднести значіння кулемета на перший плян, а вишкіл старшин і підстаршин треба основувати на цьому принципі.

Принцип для формації в бою лишається і надалі той самий. На вогонь покладається найбільшу вагу, розположення сил углиб і вшир. Виходячи з цього принципу, не можна утворити бойової схеми (типу) курія, яка дозволяє лише деякі зміни в розположенню сил і їх розміщенню.

Цей статут для улегчення вишколу обмежується тим, що подає приклади формації сотні в бою і взагалі встановлює завдання бойової групи.

Цей висловлений тут принцип, що в модерному бою немає жадної схеми, мусить проникнути в плоть і кров кожного начальника малої бойової одиниці. Він мусить мати потрібну самостійність.

В сучасних відносинах веде до успіху тільки свідоме і самостійне співділання всіх підкомандних. До цього їх треба виховати. Ця самостійність (ініціатива) не сміє однако розгорнутись в якусь безплянову і дезорганізовану самодіяльність. Для того, щоби керуватись такою самостійністю, треба ґрунтовно вишколити підстаршин, але ще більше — старшин. Помічними засобами до того будуть служити воєнні гри та ґрунтовне вивчення воєнної історії.

VII. Цей факт, що боротьбу піхоти ведуть бойові групи,

які нерівномірно розположені на місцевості і які взаємно підпомагають одна одній, дає змогу статутіві не робити різниці по формі між боєм наступовим і оборонним. Зрештою кожний бій ніколи не є виключно наступовим чи оборонним від початку до кінця, але є безперервною зміною моментів наступу й оборони. Підчас тих моментів з огляду на вогонь, заховання бойових груп є однакове що до ворога і сусідніх груп. Легко зрозуміти, що вогонь мусить бути далеко ліпшим підчас оборонного моменту, який триває якийсь час. З цього виходить, що після призвичаєння такої бойової групи до самостійної боротьби, а також в зв'язку з сусідніми групами, сотня і висші тактичні одиниці по короткій підготовці будуть однаково здатні до наступу як і до оборони. Тому підставою до військового вишколення є навчання наступового бою.

Статут підкреслює, що завдання оборонного бою — це утримання в руках здобутої місцевості. Піхота мусить знати, що ставлячи ворогові опір, навіть завдаючи йому великих втрат, коли одначе відступить йому місцевість, то се не буде вже оборона, але відступ. Оборонець має перевагу вибрати собі таку позицію до оборони, яка йому видається найбільш відпорною; коли однак він її вже вибрав, мусить твердо зважитися з тої позиції не відступати. Цей принцип не торкається до наказів для передньої сторожі (авангардів).

Велика війна дала нам три основні закони:

1) Нема місцевості, якої при всіх її природних властивостях, а навіть коли її штучно укріплено, не можна було б здобути.

2) Місцевість, яку перед тим узнано було непридатною до оборони, можна успішно боронити, коли оборонцеві поведеться органічно на ній угрупуватися, скоренько окопатись і створити перед собою суцільне поле смерті.

3) Єдина певна перешкода, об яку ворог мусить розбитися, це сам оборонець, який зуміє в кожній хвилині, на кожному потрібному місці створити повний, глибокий і зорганізований вогневий вал. Навіть з найліпшої позиції можна вибити піхоту, наразі ворогові поведеться рішуче наступати смугою, непораженою від вогню.

Багато зі сказаного тут, вимагає ґрунтового вивчення і пристосування до майбутньої організації нашої Армії, особливо що до першої точки цього уступу. З певністю і ми поставимо собі за основу вишколення піхоти навчання наступового бою. Основні тези для оборонної боротьби мусимо собі докладно запам'ятати і заєдно робити по їх думці.

VIII. В попередньому зазначено ті принципи боротьби, які були основою підчас складання цього статуту. Повторюю їх в їхніх основних точках.

Піхота і надалі відіграє головну ролу в бою. Її висока моральна якість дає їй змогу до здійснення найвисших зав-

дань. Спільна єдність волі фронту і тилу в змаганню перемоги, забезпечує їй технічну підмогу. Її завданням є й надалі звоювати місцевість і утримати її. Огонь, який підпомагають всі помічні чинники, відкриває їй дорогу, а її рух вперед рішає перемогу. Бойова група (рй) є одиницею в бою, у вишкoлі й організації. Навчання наступового бою є підставою вишколення.

Нам лишається ще ознайомитися з принципами вишколення, які дозволяють виховати козака в як найкоротшім часі здатним до бою. Ще раз скажу — як найскорше. Для того підчас вишколення козака треба оминати все, що не має прямого або непрямого стосування до бою, бо ціллю вишколення є бій. Цього можна досягнути тим найлекшим і найдоцільнішим способом, що козакові повідомлюється конкретно потрібні технічні знання, потім застосовується їх в бойовій групі й остаточно застосовується цього знання в бойових вправах, в що раз більших тактичних одиницях. На цій підставі поділяється статут на:

1) технічну підготовку піхоти і 2) чини піхоти в бою.

Редактори цього статуту старались цілком відповісти тому принципіві, щоб у цей статут не ввійшло нічого, що не стосується до боротьби. З другого боку старались вони, будучи переконаними у великій вартості зімкненого строю, як найліпше погодити давніші форми з теперішніми тактичними вимогами. Для того старались вони представити синонімно слідуючі вирази:

Зімкнений стрій... розгортання під гарматним вогнем і розсипний стрій і вправи до бою. На жаль бракує мені другої частини цього статуту, де б я міг показати це на прикладі. Було б абсурдом домагатися зливати діяльність козака підчас дефіляди з рухами козака в бою. Правдиве упрощення вишколу полягає в тому, що воно не боїться поділу матеріялу цього статуту, показує всі роди вправ по їх особливій вартості і вказує інструкторові і ученикові ціль всіх ступенів вишколу і належну їм конечність. Вкінці треба зазначити кожному козакові, що все, чому він учиться, буде конечно потрібним підчас бою.

Коли вишкіл ознайомив козака з тим технічним знанням, якого козак потребує, щоби відповісти своєму завданню в частині, статут розріжняє такі вправи для тактичних одиниць:

в зімкненому строю d' assouplissement і вправи до бою.

Під назвою вишколу козака статут розуміє те поєдинче технічне вишколення, через яке мусить перейти кожна без винятку одиниця, яку покликано до військової служби. Спеціальне вишколення для поодиноких бойових середників, не належить до сього уступу, а обговорюється в другій частині статуту. Для того не згадується тут про вишкіл спеціалістів, бо се пояснюють окремі інструкції та статути.

Вишкіл містить в собі: фізичне вишколення, поєдинче навчання козака без і з рушницею, навчання стрільби, удар багнетом, уживання шанцевого струменту і газової маски та загальне ознайомлення з важким кулеметом.

Далі статут подає загальну характеристику завдання і ціль кожної зі згаданих висше вправ. Це представлено в статуті дуже гарно. Я хотів би кожному подати це до уваги.

Кожний низший провідник повинен їх знати і оцінювати їхнє значіння, бо нація доручає його опіці для вишколу своїх певних синів в їх найкращих літах.

Фізичне виховання являється в більшій мірі інтересом нації, ніж військовости. Сучасна війна вимагає, щоб козак був протягом кількох місяців боездатним. Тому армія може тільки підпомагати і давати директиви учителям молоді, а коли ту молодь покликано до війська, військова служба може це виховання поліпшити, підпомогти і поширити.

Поєдинче вишколення є основою для зімкненого строю. Від першого дня треба вимагати від козака точности й енергії, які характеризують виконання цього роду вправ. Треба сказати, що навчання з мушкетом лишилося те саме, що й в старому статуті.

В уступі, в якому обговорюється навчання стрільби, звернено увагу на те, щоб зірвати цілком зі всякою анальогією межи тими та іншими вправами з мушкетом. Щоби підчас вистрілу не зірвати, є конче потрібною цілковита відсутність нервів; дуже лихою буде така підготовка козака, коли він прибере поставу до стрільби і набиває мушкет з тою скорістю, яка характеризує мушкетні вправи.

В статуті сказано про роди стрільби стійма, з коліна і ліжма.

Признається тільки єдиний рід стрільби, а саме стрільбу поодинокого стрільця. Се є прецизійна (точна) стрільба — стріляти, щоб убити.

Ручну гранату кидається з трьох позицій.

Навчання окопної справи є тим більше конечним; дотепер дві хибні ідеї поминали це навчання, а саме, що шанцевий струмент не є оборонним бойовим засобом, і друге, що кожного козака не ознайомлено в володінню лопатою та койлом. Алеж в кожному бою шанцевий струмент є необхідним і кожний козак мусить знати правила, які подано в статуті про польові օкріпи.

В уступі про газову маску подані всі правила, як її треба уживати.

Кожний боєць мусить бути вишколений так, щоб він легко міг поводитися з важким кулеметом.

Основою вишколу є поєдинче навчання. Докладний вишкіл в гренадирській справі є для всіх конечним і тяжкї від того наслідки, коли його занедбати. З ріжних причин мо-

жуть спеціалісти повернути на бойовий фронт, тому вони мусять бути здатними до кожної служби. Особливо кулеметна обслуга і нестройові мусять перейти вишкіл в бойовій групі і школу козака перед їх спеціальним вишколенням.

Виходячи з принципу, що в навчанню козака не повинно бути нічого такого, чого б він не міг застосувати підчас бою, не повинно толеруватись зімкненого строю. Однак статут вказує на те, що всі старшини, які брали участь у великій війні, одноголосно ствердили, що такі вправи є конечні для того, щоб виробити в бойцеві почуття сильної приналежності до бойової одиниці і безумовного послуху, що є основною умовою доброго вояка. Ці вправи тим більш конечні, що різнородність споряду і нові форми бою вимагають далеко ширшого застосування спеціалізації та ініціативи. Ініціатива не повинна перетворюватися в незалежність. Щоби цього досягнути, треба жадати при тих вправах одноманітності і докладності та збільшеної уваги, щоби в кожній хвилині можна було підпорядкуватися волі і наказам командира. Вправи мають на меті підгорнути підлеглих волі командира. Я дослівно наводжу такі точки статута: „Під другим взглядом зімкнений стрій дає змогу частинам зявлятися прилюдно чи то підчас оглядів, чи то звичайних навчань в тій енергійній і бойовій поставі, що так зворушує французські серця. Обовязком є, щоби армія викликала в своїй нації довірря і гордість, виховуючи у себе ті традиції славного вигляду і довершеного порядку, які є зовнішніми ознаками її вартости й дисципліни. Для того зведений стрій повинен складатися з кількох простих, легких до вивчення рухів і форм. Статут мусять подати деталі остільки точно, щоби одноманітність було запевнено. З огляду на виховавчу вартість, треба вважати більше на точність виконання ніж на скорість. Щоби цього досягнути, видавці цього статута тримаються того принципу, що кожний вояк має одне й теж виконувати. Формаций застосовується тих самих, як у нас, тільки форму лінії зведено до мінімуму — її залишено тільки для парадів, а за те всі рухи в фронті і зміни напрямку викинено. Характеристикою вправ зведеного строю є:

- 1) Застосування команди з двох частей — підготовчої і виконавчої.
- 2) Застосування спільного, однакового кроку.
- 3) Несення мушкета на правому плечі, тільки винятково на ременю.
- 4) Виконання рівночасно і однаково всіх хватів всіма людьми.

Статут має на цілі дати тактичним одиницям техніку скорих і гнучких рухів, які будуть потрібні підчас бойових вправ. Ці рухи полягають в тому, щоби можна було уможливити своєчасне обсадження фронту в зазначеному напрямку, розгорнутися, йти вперед, розпочати вогонь, окопатися, зібратися і т. д., а все це зробити по короткому наказу, а навіть на простий жест інструктора. Навчання починається на

муштровому майдані, а пізніше, оскільки можливо частіше, його можна переводити й на довільній місцевості.

Індивідуальній свободі тут дається більше аніж у зведеному строю однак треба вимагати такої ж самої кількості уваги і обов'язково безумовного послуху. Одиницею до вишколу підчас тих вправ є бойова група. Тільки після вишколення групи можна починати вишкіл чети й сотні. Вона відзначається: 1. Застосуванням однакової команди, попередженої свистом, який викликає виконання або свист розлягається після попередньої команди, викликаючи виконання. 2. Застосуванням недодержування кроку. 3. Триманням мушкета на ремені або в руці. 4. Виконанням рухів бойцями, що не повинно бути однаковим й одночасним.

Бойові вправи закінчують вишкіл. Вони займають найбільше часу 3-го і 4-го місяців вишколу. В якому дусі слід переводити ці вправи, це досить докладно подають висновки статута та рапорту. Вправи відбуваються тільки на місцевості. Частини виходять у поле завжди в повному спорядженні і тільки винятково — в полегшеному. За основу кожної вправи треба поставити звичайне, але можливе до переведення тактичне завдання.

Підчас вправ сотні і вищих об'єднань, інструктор повинен пояснити чинність ворожої і своєї армати, як також повзунів (танків).

Статут уникає застосування односторонніх вправ у малих об'єднаннях, мотивуючи тим, що таких моментів у великій війні майже не траплялося. Тому, ставлячи завдання, бойову одиницю треба ставити в зв'язок стосовно до представленою або означеного ворога. Різнородність сучасного бою виключає одноманітність. Мимо великих змін в тактичних поняттях і в озброєнні не буде корисним змінити методи вишколу.

Статут вказує на те, щоб вони вповні відповідали і давали змогу протягом чотирьох місяців виховати цілком боєдатного вояка. Завданням цього статуту було упростити і зробити їх однаковими, бо окремі статuti суперечили між собою. Поділ окремих частин статуту не подає чергового порядку цих вправ підчас вишколу. Тому, це не конче потрібно, щоби вояк, доки він починає виступати як боєць, був вповні дисциплінований в зведеному строю. Вишкіл у полі вимагає особливої дисципліни, якої треба вимагати також і на муштровому майдані. Ще раз треба згадати про важливість подавати напрямок перед вирівнанням. Спільний вишкіл починається з тої хвилини, коли боєць навчиться поводитися в групі. Від тої хвилини подинчий і спільний вишкіл ідуть паралельно. Вишкіл більших об'єднань доручається Начкорпусів, на тій підставі, що реорганізації ще не переведено і вони можуть опиратися на попередній стан.

Рапорт закінчується закликом що до конечности мати високі моральні сили. Цей кінець подано в таких гарних виразах, що я не є в силі передати його краще у власній репродукції і тому подаю його в перекладі: „Цей статут має за ціль, спираючись на воєнних досвідах, створити здорову піхоту, яка уміла би зі свого озброєння видобути що найбільшу користь. В кожному разі, добре озброєна й вишколена піхота розвине доперва тоді повну свою силу, коли сполучить з цією матеріальною силою і високу моральну якість. Війна ясно показала основне значіння цього останнього чинника і тому моральне виховання повинно бути домінуючим над усе і оживляти все військове виховання.

Любов до батьківщини — це підстава всякого виховання. Вона викликає найшляхетніші почуття, створює поміж громадянством висококорисну єдність і забезпечує силу нації. Патріотизм, розбуджений в родині, розвинений в школі розростеться в полку до найвищого степеня. Всі численні геройські вчинки за час цієї війни можна буде корисно поставити перед новобранцями як високий зразок. Завдяки цьому високому розумінню патріотизму, про який наступні покоління заховали непорушену традицію, повертала та загальна слава, яку виборола собі в історії французська піхота протягом того часу.

Ця слава збільшилася ще підчас війни, а велич принесених жертв додає їй величного престижу. Покоління сучасне цій великій війні зложило усе на вівтар любови до батьківщини. Прийдешні покоління будуть черпати з тих чудових прикладів високої моральної вартости і потім, коли вони нам принесли остаточну перемогу, будуть творити найпевнішу охорону державної волі“.

На цьому рапорт кінчається і він міг би бути найкращим кінцем моєї нинішньої розвідки, але хочу подати ще кілька пояснень.

Може мене хто запитає, чому я взяв для обговорення як раз французський статут, а не більше й основніше знаний мені німецький або австрійський; на це відповім, що це тому, що французи вийшли з великої війни переможцями і тому мали найліпшу тактику й організацію. Це мусять виказати основні й докладні студії війни, бо я міг би з підкресленням вказати на майже парадоксальну думку, яка каже, що переможець передає завжди переможеному умови перемоги (успіхів), й я маю ту думку, що якраз німецький статут (я нового не знаю) дасть нам може багато матеріалу для міркування. Що мене спонукувало пояснити французський статут, то це та причина, що психологія французького народу більше наближається до психології нашого, ніж німецького народу. Французького вояка характеризує завзятість і витривалість в обороні, розгін підчас наступу, який енергійно розвивається, а сильна ява і веселий настрій

дають йому змогу, доки він має довірря до керування, не тратити надії в нещасливому становищі та мужно витримувати. Психіка нашого козака є дуже подібна до тамтого. Особливо хотів би підкреслити легкість впливу згори. Наш козак завжди був добрим вояком, чому дав доказ підчас великої війни. Той, що складає статут, мусить безумовно рахуватися з народньою психікою. І в тому статуті буде більше рис, що більше підходять до схожої душі французького народу, ніж німецького, яка відзначається систематичністю, методикою, а головне — надзвичайною народною дисципліною.

Друге, війна, яка кинула в світ стільки основних понять, покінчилась не так, як взагалі сподівалися. Сподівалось розв'язання питання світового мира, однак всі ті надії розвіялися після примусового миру в Версалі. Се більше ніж іронія історії, що всі держави, які виступили з війною для знищення німецького мілітаризму, зараз самі перебувають в стадії перетворення в мілітаризовані держави, а навіть стараються всякими силами задержати свою мілітарну перевагу. Рівно ж і цей статут є зовсім перенятій цим духом. Справді, коли все зазначене в цьому статуті відповідає дійсності, то французам пощастило підчас цієї війни вишколити своїх вояків до ведення наступової боротьби, відзвичаїти від уживаної досі оборони і впоїти ті прикмети, які необхідні до ведення цього рода боротьби. І вироблювати їх далі не останнє завдання цього статута. Таким чином стараються всі держави через сильну армію забезпечити ту роль, яку вони гадають відігравати на світовій арені.

Нашій державі також буде призначено в майбутньому виконати відповідне завдання в історії народів і в тій ціли наша держава муситиме опиратися на армію, бо війна й на далі лишиться рішачим засобом політики до досягнення її цілей. Моральна якість армії і матеріальне її заосмотрення підтримують в народі гордість і довірря, а у ворога викликають пошану і страх. Таким чином сильна армія є найкращою запорукою розвитку й добробуту даного народу. Але армія мусить бути сильною в відношенню до кожного, а не лише одного ворога. Ми призвичаїлися в даний момент бачити свого ворога лише в большевиках. Придивімося ближче до організації цього ворога. Я хочу вказати лише на кавалерію, тому що їй присвячується найбільше уваги. Беру одну сотню: кожна складається з двох чет, а кожна чета з трьох роїв по три кіннотчики з одним кулеметом, який переноситься на вючних конях. Треба ще додати, що до кожного полку приділено одну легку батарею. Цю організацію вже переведено в життя. Думаю, що вистарчить тут вказати лише на схожість її з французькою організацією піхоти (один кулемет — 10 людей).

Завдання „комячєєк“ в крайній мірі мають політичну натуру, а головним чином, наглядаючи за органами поставання, мають забезпечити моральну якість їхніх частин.

Ворог вже усвідомив собі важливість цих принципів і ввів їх у життя, бо він намагається високою моральністю і використанням технічних засобів забезпечити перемогу для своїх прапорів. Отже, будучність вимагає опертися на цих принципах, а сучасність зневолює всіма силами до переведення їх в життя. І наша майбутня організація мусить бути збудована на тих принципах, одним словом мусить бути збудована по західно-європейському зразку. Ми мусимо безумовно змагатися до того, щоб у майбутній боротьбі виступити з перевагою, для чого необхідно мати перевагу в технічних засобах і моральних почуваннях.

В перших початках ми виступимо до бою лише з тією малою горсткою борців, які тепер мучаться в таборах і нетерпеливо вижидають заклик до боротьби. Число їх мале. Тому тим більш пекуча потреба заосмотрити їх відповідними технічними засобами, щоби вони змогли проявити максимум сили, оскільки це по сучасних принципах буде лише можливим.

Щоби це як найенергійніше підготувати — це вже річ вишколення і вправи, яких основні точки в предлежачій розвідці було якраз зазначено, а про їхні подробиці поговоримо в найближчий час. Притому не треба забувати, що тим бойовим засобам, які може дати нам техніка, доперва дух війська, яке ними послугується, додає цю дійсно непереможну, відпорну і нищительну силу, для яких їх було сотворено винаходцем. Найбільшим нашим завданням повинно бути впоїти в нас цей дух, якого основою є любов до батьківщини, щоби майбутні наші покоління могли про нас сказати, що ми так любили рідний край, що для його слави й могутости посвятили все своє я.

Ченстохова, 18.ІІ. 1921 р.

МИКОЛА ПАДАЛКА, ПОР.

Виступ Полуботківців 4 - 6 липня 1917 року в м. Києві на фоні політичної ситуації того часу.*)

Виступ Полуботківців є військово-історична тема з недавно минулих часів. Хід історії теперішньої революції розвивається з такою калейдоскопічною швидкістю, в такому хаосі, що а ні громадська думка, а ні сучасна історична література не можуть вповні уявити і дооцінити значіння тих або інших політичних подій. Великі простори бувших Російської та Австрійської імперій зробились ареною смертельної боротьби тих сил, які на своїх хвилях винесла революція. Терен України став тереном найзапеклішої боротьби. Доволодіння нашим багатим краєм прагнуть як червоні так і чорні сили Московщини. І в той час, коли на Московщині наразі більш-менш стало запанувала комуністична влада совітів — Україна з великою рішучістю відкидає всякі спроби навязати їй чужоземне ярмо. Героїчна боротьба української армії, безпримірна діяльність повстанчих відділів, повні лицарських вчинків проти ворогів Української Республіки — все це дає надзвичайно багато цінного історичного матеріалу, більшість якого, на жаль, нищиться бурхливими подіями сучасного менту, а також в значній мірі й нашим власним недбальством. Історія дасть свій присуд й оцінку подіям часу визвольної боротьби України, але зараз, по змозі, повинно також зафіксувати все, що має історичну вартість і що може послужити до освітлення окремих історичних моментів.

---

*) Друкуєма стаття є реферат шан. автора, відчитаний на засіданні Укр. Військово-Історичного Т-ва 16 березня 1921 року в місті Ченстохові. Тому, що Т-во не має ще власного органу, Редакція охоче дає місце цій статті з огляду на те, що в ній яскраво ілюструється важливіші помилки, припущені в процесі нашої державно-будівничої роботи, які, на гадку ред., надалі вже не матимуть місця.

Виступ Полуботківців має велике історичне значіння, як жива критика, відгук протесту на хід і розвиток української політики в той час.

Цей реферат не є чисто історичний твір. Умови й обставини, в яких довелося перевести розроблення його, не давали змоги детально й широко, як того вимагає важливість питання, розвинути взяту для реферата тему. Цілковитий брак фактичного матеріалу під руками, відсутність документів та різних памяток, відсутність історичних записок людей, що брали безпосередню участь в подіях, зв'язаних з повстанням Полуботківців або близько стояли біля цих подій, були наочними свідками — все це не дало змоги в широкім розмірі розглянути питання про повстання Полуботківців.

З огляду на зазначене, реферат цей має багато загальних місць і менше, чим то мусить бути в історичних творах, фактичного матеріалу. В ньому я мав намір, по можливості, виступ Полуботківців, а також зв'язані з ним події освітлити під взлядом загально принципового значіння їх.

Виступ Полуботківців є факт, який походить із політичної ситуації, що утворилась на Україні спочатку великої революції. Отже я мушу спинитися на короткім огляді тих історичних подій, які попереджували і були одночасні виступу.

* * *

27-ме лютого 1917-го року було катастрофальним днем в історії бувшої Російської імперії. Велика будівля цілих століть, на яку витрачено було стільки праці, коштів і сил, створена політикою насильства й неправди — вона уявляла з себе штучний витвір.

Могутній цей велетень, сильний зовні, з давних часів поволі трухлявів з середини і в один чудовий день він захитався, затріщав і впав. На трупі цього велетня почали з'являтися нові чинники, — яких він раніш давив і яких він, здавалось, на віки вже знищив. 27 лютого розбило ті кайдани, що сковували поневолених народів царської Росії.

Між іншими поневоленими націями, покривджена і гнітима протягом цілих віків, дочекалася цього дня і нація українська. Як жилось українській нації під царським ярмом — нема-що говорити. Це всім відомо. Хто має хоч елементарні знання з історії, той знає про систематичне нищення української культури, безсоромне, жорстоке позбавлення права на державне існування української нації навперекір умовам, на яких Україна сполучалася з Московщиною. Кожному відома експлоатація нашого краю, безмірне викачування його багатств на користь Московської державности, віддача величезних частин земель з осе-

леним на них людом, в різних місцях України в повну, вічну власність прислужникам московського трону. Відома та політика „обрусителєй“, яка прагнула до цілковитого стертя української ідеї. Краще визначити цієї політики не можна як словами самих „обрусителєй“: „Нема, не було й не буде“ — в таку формулу виливались їх погляди що до української справи.

Але українська нація не так думала. Хоч власне й думати вона як нація теж не могла, позбавлена власної школи, преси, літератури. Про політичне існування України до революції думали лише окремі особи або гуртки, які подібно зеленим островкам цвіли в стоячій, зрусифікованім багні й притягували до себе нові сили, нових борців. Багато таких борців лягло жертвою ідеї політичного визволення України в тій тяжкій борні, невидимій, але без кінця жорстокій. В особі таких людей Україна мріяла й чекала 27 лютого, яке мусило відкрити вільний шлях до державного життя.

І це 27 прийшло в 1917 році. Упав трон „Білого царя“. Перед націями, що заселяли безмежні терени Російської імперії повстали великі питання: влаштувати своє життя наново й урегулювати взаїмовідносини поміж себе. Розв'язання цих питань спочатку революції не викликало яких-небудь сумних думок серед громадян Вільної Росії. З затуманеними революційним запалом головами вони цілими днями ходили по вулицях міст, сел і містечок в незчислимим маніфестаціях і устами незчислимим промовців проклямували вільність, рівність і братерство для всіх і вся. Майбутнє уявлялося закутаним в туман невідомості, але туман рожевий. Ці маси не уявляли собі, як в новій, вільній Росії могли бути утиск або неправда. Всі нації, які входили в склад бувшої Росії, з дня революції мали стати вільними та рівними. Співжиття їх в уяві революційних мас не передбачало яких-будь труднощів. Так думали широкі верстви московської демократії та ті маси люду, що за ними йшли.

Як же зустріла революцію Українська нація? Яку лінію поведінки намітила вона собі? Як скористувала вона початкові часи російської революції?

З першого дня революції свідомий український елемент, значна частина якого розпорошена була по великих теренах російських земель, взявся до організаційної праці. Він почав прагнути до згуртування широких мас українського громадянства, до утворення міцних, сталих національно-партійних організацій. Нелегально працюючи за царських часів, українські гуртки, спілки, політичні організації розвинули інтенсивну діяльність тепер уже одверто. І така діяльність не лишилась без наслідків. В значніших містах України,

а також по цілому терені її численні маніфестації з національними прапорами під проводом відомих діячів вітали свято революції і вимагали від своїх проводарів негайної праці по державному будівництву. Такі маніфестації відбувалися не лише на терені України — Петербург, Москва й інші міста Московщини були свідками грандіозних українських маніфестацій, які викликали здивовання своєю численністю та організованістю. Рух український поширювався також і серед вояцтва, де з великим успіхом провадилась організаційна праця по виділенню українських частин зі складу московського війська. Таким чином ідея політичного відродження України найшла самий живий відгук серед народних мас. Провідники українського руху не могли скаржитись на свою самотність — гасла, виставлені ними, підпиралися десятками, сотнями тисяч українського люду.

Майже з перших днів революції в старовинній столиці України — Києві — утворився керуючий апарат — Центральна Рада. Вона складалася з представників всіх українських партій. Ці представники репрезентували волю організованих мас України, що прагнули до політичного відродження своєї Батьківщини. Історична роль Центральної Ради мала бути величезна. Їй належало перевести політично-організаційну роботу, привести Україну до сталих форм державности та впорядкувати взаїмовідносини її до Московщини та інших держав. Як справилася Центральна Рада з цим? Чи правдиво вона розв'язала ті питання, які ходом подій було поставлено на порядок денний, це не входить в завдання реферату. Отже я спинюся лише на тім, що мало більш-менш безпосереднє стосування до теми цього реферату і так або інакше спричинилося до виступу Полуботківців. Тут треба зазначити з одного боку політичні взаїмовідносини між Центральною Радою та Урядом Керенського, а також тактику Центральної Ради що до справи організації українського війська.

Перші місяці революції скоро проминули. Серед радісних викликів, вітаючих свято революції, почали звучати голоси людей, що ставились більш реально й критично до життя. Розвіявся рожевий туман і відкривав сіру, буденну, непривітну дійсність. Як і спочатку революції, визнавалося право кожної нації буйшої Росії на влаштування свого державного життя, але вже мало було для цього одного бажання якої будь нації. Необхідною умовою висуувалася санкція всеросійських установчих зборів. Слово й діло, теорія й практика почали розходитися. Мрії заступало реальне життя. Преса московська та відповідальні політичні діячі, як скоро треба було переходити зі слова до діла, здійснювати свої обіцянки, різко міняли курс. Це все в найліпший спосіб виявилось у ставленню уряду

Керенського до Центральної Ради, як репрезентанта української нації.

Політичні домагання, виставлені Центральною Радою в перші місяці свого існування і виголошені в I-ім і II-ім універсалах, були дуже помірковані. Покликаючись на принцип самоозначення народів, визнаваємий в теорії як урядом Керенського, так і революційними політичними партіями Московщини, Центральна Рада обстоювала лише право влаштувати державне життя України відповідно до бажань широких мас українського народу. Конкретно домагання ці зводилися до утворення автономної України в федеративній Росії. „Хай живе автономна Україна в федеративній Росії“ — під таким політичним гаслом проходили партійні збори та народні мітинги. З ораторської трибуни Центральної Ради підчас нарад її та підчас скликання ріжних зїздів виголошувалося промови, які в переважній більшості цілком підтримували це гасло. Думки представників тих партій, що обстоювали ідею Самостійности України, мало ким поділялись і в Центральній Раді до них ставились не тільки що неприхильно, а навіть вороже. Переконавання, що революційний уряд Московщини як і нарід її не може надалі провадити політику царських часів що до України, переконання це було властиве Центральній Раді в більшості її складу. Віра в щирість виставленого гасла самоозначення народів, простосердна віра в справедливість і в людей — характерна риса перших політичних кроків Центральної Ради.

Але ці переконання й віра не справдились. Уряд Керенського не йшов назустріч домаганням Центральної Ради. Щиро протягнута рука не була принята. Ігнорування української справи виявлялося на кожному кроці. Як на дзиччання докучливої мухи, що вносить дисгармонію в урочистість революції, дивився я Уряд Керенського на спроби порозуміння Києва з Петербургом. В часи перебування свого в Києві, також у себе, уквітчаний лаврами, олімпійський бог революції — Керенський — вибачливо, ховаючи нудьгу, вислухував представників Центральної Ради, а часами й зовсім не хотів бачити їх. Відомі факти, коли українська делегація в особі Винниченка та інших цілими днями просиджувала в сінях апартаментів Керенського і не дочекувалася прийому.

Варто пригадати слова Керенського, сказані 2-го липня 1917 р. в промові на Київському залізничному дворі: „Росія должна битъ великая, сильная, нераздробльонная, а когда кто-либо посмеет посягнуть на ея целостъ и протянет руки, то ми сможем ещо сказать: Руки прочь!“

Тодіж другий представник тимчасового революційного Правительства — Церетеллі, провідарь російської демократії, казав: „Во имя єдиногo великого целого ми не останoвїмся, чтобы задавить малое — часть целого!“

На заходи Центральної Ради скликати Українські Уста-

новчі Збори, Уряд Керенського також і преса московська дивились як на прояви сепаратистичних тенденцій. Замість розуміння була одна відповідь, — всі справи, висунуті до негайного розв'язання життям, відкладалися на майбутні Всеросійські Установчі Збори, як на орган верховної санкції.

Таким чином принцип самоозначення народів, проголошений революційним Тимчасовим Урядом, ним же був і здискредитований.

Таж простосердність, негрунтовність, виявилась у ставленні Центральної Ради до справи утворення національної регулярної армії. Це ставлення набрало, особливо в перші місяці революції, характеру якогось шаржу, колиб цей шарж не був глибоко-трагічним і не ніс зі собою тяжких наслідків для української нації. Члени Центральної Ради, представники соціалістичних партій, в більшості відкидали думку про необхідність для України організації власної армії. Вони, навіть, додержувалися того погляду, що постійна армія є уже по своїй ідеї твір контрреволюційний, ніяк не гармонуючий з принципами демократичности. Змагання до утворення армії більш доспілих політично людей трактувалися за контрреволюційні змови. Такі політики Центральної Ради не уявляли собі, проти кого й з ким доведеться воювати Українській Республіці, сконструйованій на криштално-чистих демократичних принципах, з щирим бажанням для всіх миру, свободи й справедливости.

Витворене в їхній уяві вільне співжиття народів бувшої Росії, не лишало місця для непорозумінь, які б треба було вирішати силою зброї. Постійну регулярну армію пропонувалося зараз же замінити народньою міліцією. Правда, в самій Центральній Раді не всі дивилися так. Були люди, що обставали за ідеєю утворення постійної армії, але таких була меншість і впливом своїм вони не могли боротися з групами протилежного погляду. Партійні ілюзії не давали більшості бачити те, про що кричали реалістичні елементи українського громадянства та вояцтва.

Разом з тим Центральна Рада в своїх резолюціях та постановках покликала на сотні тисяч українського організованого вояцтва, яке визнавало, підтримувало її і в любий мент, ніби то, могло вирушити в разі потреби на її захист. Члени військових з'їздів репрезентували собою ці сотні тисяч. Але чи тисячі ті можна було числити за армію? Чи могли вони стати до оборони Українського Уряду? Рішуче ні! То були маси, розкидані, неорганізовані. Крім резолюцій про своє співчуття Центральній Раді, вони більше нічого не могли дати їй. Покликання на такі сотні тисяч було цілком безпідставне і не мало жадного практичного значіння.

Вибраний на I-му Військовому Зїзді Генеральний Комітет, який мав взяти на себе організацію армії, майже нічого не зробив, та й зробити щось в тій загальній обстановці

було йому тяжко. В самому Генеральному Комітеті теж не було єдності. Частина членів його рішуче обставала за думкою про необхідність всіма засобами прагнути до утворення армії, друга частина додержувалась інших поглядів. Справа організації армії не посувалась ані на крок. Той сировий матеріал, що складався з великих мас розпорошеного на фронті українського вояцтва, не був використаний, він був залишений сам собі. І хоч несприятелі були тоді обставини, але ж і при них можна було щось робити — це показує діяльність Військового Клубу імени гетьмана Полуботька, що утворився в Києві з перших днів революції.

Не торкаючись політично-соціальних переконань членів клубу Полуботька, треба зазначити, що цей клуб складався з військових українців, відомих по своїй праці ще з дореволюційних часів. Це були щирі патріоти, які не покладалися на ласку Керенського й взагалі скептично ставились до спроб розв'язати українську справу шляхом обопільного дружнього порозуміння між Московським Урядом та Центральною Радою. Не надавали вони серйозного значіння тим широко-віщуючим оракулам і короткозорим політикам московським і нашим українським, які вірили, що революція несе одні лише приємності, що вона задовольнить всіх народів буйшої Росії, всіх їх урівняє й примирить поміж собою.

Клуб Полуботька вважав єдиним, певним шляхом до відбудування України — це шлях негайного утворення могутньої власної армії. Не находячи співчуття серед широких політичних українських кол Центральної Ради, він зі власної ініціативи приступив до підготовчої праці по організації військових частин. Звичайно, масштаб такої праці не міг бути значним.

На I му Військовому Зїзді члени клубу Полуботька сподівалися найти співчуття в своїх стремліннях, найти людей, з якими б можна було утворити верховний військовий апарат і повести організаційну роботу армії по певному шляху.

Отже сподівання ці не здійснилися. Революційна маніловщина запанувала вже й серед військових. Представники клубу Полуботька — Міхновський, Павелко та інші — не мали впливу й заклики їх були даремні. Погляди представників клубу й провідної більшості різко розійшлися. Не зважаючи на такі неспіхи клуб Полуботька робив своє діло. Він утворив один зі славніших полків української армії — полк Богдана Хмельницького (5 травня 1917 р.). Цей полк до самих останніх часів вірно стояв на захисті інтересів Української Республіки і бився проти ворогів її. Клубом провадилась організаційна праця серед частин фронту й тилу. Ним же було приступлено також до українізації залоги м. Києва і виставлено тимчасового начальника залоги, полк. Глібовського. Цей же клуб утворив і полк свого імени — полк імени гетьмана Полуботька в середніх числах червня місяця 1917 року після 2-го військового зїзду.

Про склад полку Полуботька в свій час було багатько ріжних балачок, а також багато де-чого писалося в нашій, а особливо московській пресі. Та й друга, рівнож і наше громадянство нарікали на Полуботьківський полк, ніби то він складався виключно з дезертирів. Особливо московська преса, та просто гряззю закидала як полк Полуботька, так і інші українські частини. І нема де правди діти — серед Полуботьківців дійсно була певна кількість дезертирів чистої води, був і елемент прямо таки карний, з улиці, але він своєю нечисленністю губився в загальній масі.

Такі людиці, прикриваючись іменем українського полку, ріжними ганебними вчинками дискредитували його. Це явище стає цілком зрозумілим, коли пригадати ту хаотичність, безсистемність, а також великі перешкоди при формуванні перших українських військових частин, не тільки з боку агентів влади Керенського, а також часто й нашої української. Але хто ближче стояв до справи організації українського війська, той добре розумів, що не всякий дезертир в українську частину з російської був і взагалі дезертиром. Треба лише пригадати, що до самих останніх часів Центральної Ради, Уряд Керенського офіційально не давав згоди на утворення окремих українських частин. Яким же способом вони могли утворитись? Тим самим і полк Полуботька мав в своїм складі таких козаків і старшин, що, не бажаючи далі служити в російських частинах і не чекаючи дозволу, поспішили стати під рідний прапор хоч би шляхом нарушення військових правил російської армії. І таких було немало. Серед них досить було дійсних українських патріотів, людей ідейних і великої моральної вартости. І хоч полк Полуботька мав ріжноманітний вигляд, всетаки в цілому він щиро обстоював інтереси української справи.

Місцем розташування полку був Київ, Грушківські казарні на Берестейській шосі. Умови матеріального й військового забезпечення Полуботьківців були надзвичайно тяжкі. Тисячі козаків і старшини були неодягнені, невзуті, утримання й харчів майже не одержували. Санітарний стан був неможливий. Агенти Керенського — комісар Кірієнко і командуючий Київською Військ. Округою полковник Оберучев — про всі домагання дістати для полку одяг, амуніцію та ріжне майно не хотіли й слухати. Боючись поширення українського руху серед війська, боючись за свою владу в Києві, вони всіма засобами змагалися здискредитувати, спровокувати українське військо, а також викинути його геть з Києва на фронт. Заходи організаторів полку Полуботька та Богданівського, як і командного складу цих полків перед Центральною Радою теж не досягали своєї мети. Там бачили вони щодня ігнорування ідеї утворення української армії взагалі, часто вороже ставлення до вже утворених частин й віру в справедливість та ласку Керенського. Таким чином до

тяжкого матеріального стану Полуботківців приєднувався ще більш тяжкий гніт моральний. Оганьблені московським урядом, вони виявлялись непотрібним, небажаним, навіть шкідливим елементом в очах свого Українського Уряду — Центральної Ради, на захист якої вони так широко поспішали. Матеріальні недостатки: голод, відсутність одягу та взуття, також моральна відокремленість серед своїх же утворили ґрунт, сприяючий до вдертого вибуху.

Таким станом хотіли скористуватися політичні діячі, невдоволені нерішучою політикою лояльності Центральної Ради до Уряду Керенського, також її негативним ставленням до справ військових. Сюди належали деякі члени клубу Полуботка, як напр. пп. Міхновський, Лукянів, Павелко, члени Генерального Комітету та Центральної Ради, напр. п. Горемика та інші. Ці особи, а також деякі старшини Полуботківського полку, були ідейні організатори, які накинули думку виступу Полуботківцям. З очевидністю спостерегаючи всю хибність і шкідливість політики Центральної Ради, вони хотіли силою подій, силою фактів повернути історичний руль, направити діяльність Центральної Ради по інших шляхах і тим самим прискорити визнання її з боку Тимчасового Правительства як Уряду України. Вони гадали, що поставлена перед фактом Центральна Рада відкине попередню тактику і піде по бажаному для організаторів повстання напрямку, сама стане на шлях рішучої політики.

Організатори виступу розраховували на велике національне піднесення і гадали, що коли вони на прапорі Полуботківців виставлять гасло боротьби за національну справу, то за ними підуть величезні маси українського люду. Гадали, що свіжі нездеморалізовані ще сили революційного українського елементу, нерозбиті ще на партійних суперечках, підтримають їх.

Вони вживали всіх заходів, щоб виступ був найбільш організованим; були спроби налагодити контакт з деякими частинами українського війська, що виділилися з московського і перебували по різних місцях України, як напр. Полтава, Кременчук і т. и.

Майже не ед самим днем виступу зроблено було останню спробу запобігти повстанню шляхом компромісного порозуміння, шляхом вироблення спільної плятформи між Центральною Радою, Генеральним Комітетом та представниками опозиційно настроєних військових частин, яких морально підтримували організатори виступу.

3 го липня ст. ст. 1917 р. в Київі на Златоустівській улиці в помешканні початкової школи відбулося історичне засідання з ініціативи Полуботківців. На це засідання біля 9-ої години вечера прибули: представники Полуботківського полку поручник Романовський, бунчужний Бондаренко та інші старшини й козаки, старшини Богданівського полку на чолі

з командиром того полку полковником Капканом, який був разом з тим членом Генерального комітету, адютант полк. Капкана пор. Шаповал (потім командуючий Галицько-Холмською групою, а після — військовий міністр в кабінеті Остапенка), штабс-капітан Ластівченко (після командир Богданівського полку, забитий більшовиками в грудні 1917 року в м. Полтаві), прапорщ. Каленіченко, поручн. Демуцький та інші, також сотенні ради й козаки.

Прийшли представники інших частин м. Києва. Полуботківці нарікали на Центральну Раду та на Генеральний Комітет за їх недбалість до полку й домагалися, щоб було запрохано на засідання голову й членів Центральної Ради й Генерального Комітету. Їхнє бажання було задоволено. Біля одинадцятої години ночі в салю засідання прибули голова Генерального Комітету С. В. Петлюра, Винниченко, Шульгин і представник фронту. Після відкриття засідання виступили промовці, які обвинувачували Генеральний Комітет та Центральну Раду в байдужньому ставленню до страждань Полуботківців, яких голих і босих полк. Оберучев хотів вислати на фронт, так рівнож і до інших частин українського війська. Особливо обурено виступав прапорщик Каленіченко, дальніше життя якого закінчилось трагічно: під час боїв під арсеналом у Києві в січні 1918 року він перейшов на бік більшовиків і, взятий в полон, своїми ж був порубаний на шматки в касарнях Богданівського полку. Прапорщик Каленіченко загрожував Генеральному Комітету народньою помстою. Коли засідання трохи заспокоїлось, виступив з відповіддю голова Генерального Комітету С. В. Петлюра. Він зазначив в яскравій промові всі труднощі та перешкоди, що робилися з боку уряду Керенського в справі формування українського війська. Щож до загрози по адресі Генерального Комітету, то цього вони, політичні робітники ще за царських часів, не бояться. Промову було покрито гучними оплесками. Далі виступали Винниченко й Шульгин.

Винниченко розповів за свої страждання за часів царату. Будучи на російській військовій службі, він дезертував з неї за кордон, але при переході кордону його піймали жандарми й засадили до в'язниці. Шульгин показував на свій старенький піджачок і говорив, що треба бути обережними та економними і Полуботківцям порадив бути також терпеливими.

Нарешті запропоновано було Полуботківцям виступити на фронт, позаяк їх охорона не потрібна для Центральної Ради, бо на захист її в любий мент може прибути з фронту півтора мільона українських вояків.

Після цього голова Генерального Комітету вніс запитання зібранню, чи довіряє воно Генеральному Комітету. Гучними оплесками більшості дано було позитивну відповідь і о 2-й годині ранку 4-го липня члени Центральної Ради

та Генерального Комітету покинули сальо засідання. Таким чином єдності думки не було досягнуто. На свої пекучі питання Полуботківці не нашли співчуття. Представники їх з загрозами по адресі противної партії вийшли. Засідання не розвіяло тяжкої атмосфери, всі передбачали, що в найближчому часі вдарить грім, — і він вдарив.

4-го липня Полуботківці почали готуватися до виступу. Їх конкретні домагання були такі: 1) визнання Центральної Ради й Генерального Комітету через Тимчасове Правительство верховною владою на Україні, 2) проклямування Центральної Ради верховною владою на Україні до скликання Українських Установчих Зборів, а Генерального Комітету — верховною українською військовою владою, 3) визнання Полуботківців через Центральну Раду й Генеральний Комітет 2-им полком імені Гетьмана Полуботька. При умові здійснення цих вимог, Полуботківці згоджувалися виступити на фронт.

До спільної акції вони закликали й інші українські частини в Києві. Але ніхто не приєднався до них. Як уже зазначалося, взагалі не було єдності думки що до виступу. Частина українського війська не поділяла тактики Полуботківців з тих або інших міркувань і підтримувала тактику Центральної Ради.

Так, наприклад, Богданівський полк — єдина організована вповні частина, визнана як полк і владою Керенського, не пристав до Полуботківців, делегати яких приходили до Богданівців з відповідними пропозиціями, як і до командира цього полку. Полковник Капкан знав про організацію виступу й організаторів його, навіть більш того, був в звязку з ними, але виступити не хотів і не міг. Невдалий виступ Богданівського полку разом з Полуботківцями міг би дискредитувати тоді ще слабе українське військо в Києві і привести до небажаних наслідків. Отже полковнику Капкану приходилося грати подвійну ролю: він був в звязку з організаторами повстання, хоч участі в підготовці його й не брав, з другого боку мусив солідаризуватися з Генеральним Комітетом як вищою українською військовою владою і виступити проти Полуботківців. Таким чином у виступі Полуботківці залишилися фактично самотні й не могли сподіватися при таких умовах досягнути значного успіху. Їм лишалось або скоритися, або виступити сепаратно, розраховуючи лише на свої сили. Полуботківці зупинилися на другому — пішли на сепаратний виступ. Не маючи зброї та набоїв, вони мусили здобувати їх різними засобами. В цьому назустріч Полуботківцям пішли деякі українські військові частини, що морально були на боці Полуботківців, як наприкл., 1-ий запасовий український полк. Між иншим давала зброю й частина російська — технічний полк чи кур'нь, що

стояв поруч з Полуботківцями в Грушківських касарнях і вороже ставився до уряду Керенського.

4 го липня о 7—8 годині вечера по Берестейській шосі з Грушківських касарень почався надзвичайний рух до міста. З гуркотінням проїзжали тягарові авта, переповнені озброєними Полуботківцями. Командир Богданівців, полк. Капкан, одержавши раніш на той випадок певні вказівки з Генерального Комітету, вислав зараз же з Бендерських касарень декілька сотень козаків у заставу на розі Карасинної вулиці й Берестейської шосі. Біля 8—9 години вечера, коли вже досить стемніло, показалися перші озброєні розвідчі відділи Полуботківців. Їх було зупинено сотнями Богданівського полку, якими особисто керував полк. Капкан і тут же було роззброєно. Частина козаків-Полуботківців було затримано й направлено до Бендерських касарень, а частина розбіглася. Таїже було затримано й кілька авт з Полуботківцями.

Ніч з 4-го на 5-е липня ст. ст. проминула спокійно аж до світанку. Крім невеликих бекетів, застави було знято, але ж Богданівцям наказано бути напоготові, а старшинам — при своїх сотнях. 5-го липня вдосвіта полковнику Капкану донесено було про початок виступу Полуботківців.

Видано було наказ всім сотням приготувитись, а пішу команду розвідчиків зараз же було надіслано на Володимирську вулицю, де й розміщено в домі графині Левашової проти будинку Центральної Ради, для охорони цього будинку.

В цей же час по Берестейській шосі до Володимирської вулиці з національним прапором в повному порядку, сотнями, струнками рядами, мовчки йшли Полуботківці під проводом Романовського, Майстренка, бунчужного Бондаренка та інших. Численність їх доходила 4—5 тисяч людей, біля половини яких було озброєно мушкетами. Проміння сходявшого сонця грало яскравими блискавками на багнетах. Зверхній вигляд Полуботківців не був гарним — були обдерті, босі, але виступали струнко, урочисто. Настрій мали вони поважний, не бешкетовний. Коли проходили по Володимирській вулиці поуз Центральну Раду, з рядів Полуботківців залунали гучні вигуки: „Слава Українській Центральній Раді! Слава Генеральному Комітету!“ Вітали кашкетами, обертаючись на жовто-блакитний прапор, що маяв на будинкові Центральної Ради.

Далі Полуботківці направились на Печерськ до арсеналу, який вони й захопили. По дорозі Полуботківці змінили оберучевську варту на телеграфі, пошті, та в банку, опасаючись, що можливі грабунки й бешкети буде віднесено на їх рахунок. В арсеналі Полуботківці здобули велику кількість зброї та набоїв. Біля 10-ої години ранку 5-го липня, вже озброєні, вони обсажували на Печерську найваж-

ливіші пункти і пануючі над Печерськом вали, не пропускаючи нікогѣ за межі свого розташування.

Центральна Рада й Генеральний Комітет поставились негативно до виступу. Як чинники висшої державної влади на Україні, вони не могли піти тим шляхом, яким хотіли йти Полуботківці. Ідею державного відродження України вони мусіли провадити лише державними засобами, гідними українського народу. Такими засобами могли бути лише відповідна політика або оголошення війни, в данім разі — Московщині. Ми знаємо, що в той час Центральна Рада не хотіла й не могла воювати.

Зранку 5-го липня з моменту початку виступу, до 10—11 години як з Генерального Комітету так і з інших місць не поступало ніяких вказівок. За винятком окремих осіб, члени Генерального Комітету в цей час навіть цілком не з'являлися на місце своєї праці. Зверхнє вражіння було таке, що виступ Полуботківців для Центральної Ради та Генерального Комітету, не зважаючи на майже відверту підготовку його, був несподіваним і Генеральний Комітет не знав як реагувати на нього. Але більш правдива буде думка, що не відомо було для них те, в якому напрямку почне розвиватися цей виступ і як поставляться Полуботківці до Центральної Ради та Генерального Комітету. Ця невідомість викликала повну розгубленість серед членів їх.

Полковник Оберучев ще 3-го липня виїхав до Житомира. Він знав про підготовку виступу і почасти бажав цього, маючи свої міркування. Оберучев гадав, що Полуботківців підтримають інші українські частини в Києві. Сподіваючись можливих ексцесів і бешкетів проти влади Тимчасового Правительства з боку виступивших частин, думав він силою зброї російського війська задавити повстання і таким чином цілком зліквідувати українські частини в Києві. Оберучев гадав, що виступ здискредитує також і Центральну Раду з Генеральним Комітетом і сподівався, що коли українського війська в Києві вже не буде, скасувати цілком ці установи, а декого з членів їх заарештувати. Сам же він побоювався за своє життя і завчасно виїхав до Житомира.

В такому стані була справа 5-го липня в 10—11 годин ранку, коли до будинку Центральної Ради надійшов Богданівський полк. Не маючи ні від кого дальніших розпоряджень, командир Богданівців — полковник Капкан — випустив тоді наказ, яким оголошував себе начальником залоги Києва і зазначав, що бере відповідальність за порядок і спокій в місті на себе. Міра ця була зрозумілою і доцільною в таких обставинах. Треба було ні в яким разі не допустити безладдя, що моглоб послужити лише на руку ворогам української справи.

Правда, цей наказ був в силі лише 1½—2 години. Після 10-тої години члени Генерального Комітету побачили, що

виступ Полуботківців не є направлений безпосередньо проти них і почали збиратись. Постановою Генерального Комітету наказ полк. Капкана було скасовано.

В той же час представники влади Тимчасового Уряду зробили слабенку спробу на Печерську зліквідувати виступ. Для цього пущено було оберучевську „бойову дружину“, частину юнаків та частину технічних військ, розташованих на Печерську. Полуботківці дали опір, почали відстрілюватись. Було 2—3 чоловіка поранено і на цьому спроба ліквідації активним противиступом закінчилась.

Після 3—4 години дня наказано було вирушити на Печерськ і Богданівському полку. По прибуттю на місце призначення, Богданівці обсадили вулиці, що прилягають до Арсенальної площі, але трималися цілий час пасивно. Видно було на валах лежачі лави Полуботківців і вартових, що ходили біля них. Стан такого вичікування тривав до 5—6 години вечера, коли Полуботківці, виладнавшись, озброєні з голови до ніг, в порядку, зі співами вирушили з Печерську назад до Грушківських касарень, де задалегідь вже було заготовлено окопи. Там вони зупинились і виставили навколо озброєну варту. До ранку 6 го липня нічого значного не трапилось. В місті був спокій, на вулицях, що прилягали до Грушківських касарень, ходили підсилені патрулі.

Між тим ще спочатку виступу про нього повідомлено було Тимчасовий Уряд. Відповідь надійшла телеграфно на ім'я полк. Оберучева, копія Генеральному Комітету. Тимчасовий Уряд звертався як до Оберучева так і до Генерального Комітету з пропозицією вжити всіх заходів до ліквідації повстання. Але Оберучев не хотів звертатись до Генерального Комітету й гадав власними засобами справитись з Полуботківцями. Така спроба, як бачили ми, на Печерську успіху не мала.

З свого боку Генеральний Комітет хотів мирними засобами припинити виступ. З цією метою від Генерального Комітету до Полуботківців надіслано було кілька делегацій в складі членів його — генерала Кондратовича, генерала Іванова, п. Ровінського та Граждана. Але ці делегації успіху не мали.

6-го липня розпочато було нові спроби до ліквідації виступу під загальним керуванням Поміш. Команд. Київської Військової Округи — ген.-лейтн. Трегубова. Навколо Грушківських касарень стягнуто було Богданівський полк, част. Кирасир. полку, частину юнаків та „бойову дружину“, але Полуботківці, здавалось, без опору не хотіли скласти зброї й обстрілювали ті відділи, що наближалися до їхнього розташування. Так проминув час майже за південь, коли до Генерального Комітету надіслано було від Оберучева зазначену раніш копію телеграми Тимчасового Уряду. По обговорюванню членами Генерального Комітету вирішено було по-

слати нову делегацію. Від Генерального Комітету обрано було п. Гореміку, від Центральної Ради — п. Фещенко-Чопівського. З копією телеграми Тимчасового Уряду в руках, ці два делегати відіхали до Полуботківців. Після довгих пертрактацій на цей раз Полуботківці погодилися скласти зброю.

Щож головним чином привело їх до такого рішення? Ми бачили, що плян виступу було обмірковано завчасно. Захоплення арсеналу, підготовка окопів біля Грушківських касарень, сама послідовність виступу свідчать про попередню підготовку його. Але з другого боку підчас самого виступу Полуботківці, залишені самотніми, побачили, що не зможуть досягнути тої мети, яку вони собі поставили, а саме: рішуче вплинути на політику Центральної Ради, змінити її курс. Розуміння цієї справи не могло не вплинути на психіку Полуботківців, викликало зневірря в здійснення поставленої мети й таким чином прискорило час їхньої здачі. До цього почасті у Полуботківців приєднувались і такі міркування: 1) в тому факті, що Тимчасовий Уряд звернувся до Генерального Комітету й Центральної Ради, вони вбачили визнання цих установ, як органів влади, що і входило в завдання виступу, 2) Полуботківців запевнено було, що полк їх буде визнано окремою військовою частиною.

Вечері цього дня на подвіррі Грушківських касарень почалось роззброювання Полуботківців. Тисячі схвильованих козаків підходили й кидали на купу свої мушкети. Коли в цей мент на подвірря в'їхали верхи старшини Богданівського полку, їх зустрінuto було криками Полуботківців: „Продали Україну! Підемо ми на фронт; добре, підете й ви! А що зробить Оберучев з Центральною Радою?“ До пізньої ночі стояв гомін в Грушківських касарнях. З ніяковістю повертали Богданівці до себе. Вони відчували, що морально правда була не на їх боці. Так зліквідовано було виступ Полуботківського полку. Після ліквідації Генеральний Комітет та Центральна Рада визнали його 2-им Українським імени Наказного Гетьмана Полуботька полком. За кілька днів Полуботківцям було передано від Центральної Ради та Генерального Комітету прапор і полк вирушив на фронт.

* * *

Проминув недовгий час в бігові історії після тих подій, але події ті починають вимальовуватися перед нами в перспективі свого дійсного, правдивого значіння. Затуманюється все, що нанесено було бурхливими обставинами тодішніх часів і яскраво виступає дійсна природа тих або інших фактів. Само життя показує правду й брехню, дійсність і мрії. Зараз можна вже розглянути виступ Полуботківців в загальнім комплексі історичних подій, вияснити його правдиві

й помилкові сторінки. Широка поголоска серед ворожих українській справі елементів, а також почасти й серед своїх українських здебільшого оцінює цей виступ як бешкетовний заколот юрби дезертирів, цілком позбавляючи його ідейного ґрунту. Але повстає інша картина перед очима при ознайомленню з документальними фактичними даними:

Організатори виступу були безперечно люди ідейні, з давніх часів відомі українські патріоти. Факт цей не міг не відбитися на самому характері виступу.

Домагання, виставлені Полуботківцями за мету виступу, направлені були до піднесення значіння Центральної Ради та Генерального Комітету як чинників української влади, а з другого боку — до поліпшення стану організації українського війська й до більш інтенсивного переведення її.

Нарешті про національно-ідейний характер виступу свідчить поведінка Полуботківців підчас самого виступу й уникнення при цьому будь яких бешкетів, що могли б дискредитувати українську військову справу.

Полуботківський виступ підніс серйозність домагань українського народу в очах Тимчасового Уряду Московського. Він послужив голосом рішучого протесту проти політики того Уряду до Центральної Ради, з другого боку цей же виступ був живим дскором таким політикам Центральної Ради, що пропагували ідею народньої міліції і нехтували думкою утворення власної української армії. Все це свідчить про загально ідейний характер виступу.

Практичних наслідків Полуботківський виступ майже не приніс ніяких. Не можна було й сподіватись чогось значного при тих загально-політичних умовах. Влада Тимчасового Уряду стояла ще досить міцно. Навколо Києва, по різних містах України, так і на фронті в той час ще було багато російських частин, які підтримували цей Уряд, по його заклику кинулись би на українські частини в Києві і безперечно задавили б їх. Стан нашої власної організованости, напрямом думок годішніх українських політичних проводарів більшости не давали змоги шляхом рішучої боротьби взяти українській нації те, що належало їй по праву. Революційний шлях, намічений виступом Полуботківців, в той мент не був придатним для Центральної Ради. Та й потреби йти таким шляхом не було.

Політика Тимчасового Уряду швидко й неуклібно вела його до переднамченого кінця — до загибелі. І цей момент не був використаний Центральною Радою, вся увага якої була скерована до політичних заходів перед Тимчасовим Урядом в справі визначення органів верховної української влади. В той же час Центральна Рада забувала, що в політиці висшим аргументом справедливости є добре озброєна, значна по кількості, дисциплінована армія. Це було своєчасно дооцінено большевиками. З самого початку революції одно-

з перших, за що схопились большевики, було утворення батальйонів червоної гвардії з прихильного елемента. Центральна Рада, за якою стояли сотні тисяч українського народу й воляцтва, не створила свого власного війська. Українізовані частини не можуть іти в рахунок. Ми бачили, як негативно ставилась більшість Центральної Ради до ідеї утворення регулярної армії. Така помилка в великій мірі спричинилася до незчислимих жертв, понесених Україною за час визвольної боротьби, а рівнож і до того стану, в якому ми перебуваємо зараз. Виступ Полуботківців зафіксував цю помилку на скрижалях історії.

Огляд військової справи за кордоном.

Велика війна, яка донедавна ще потрясала народними і державними організаціями майже цілого світа, викликала завдяки прикладанню нечуваних досі технічних засобів великі переміни в поглядах що до організації армії та її тактики. І зараз всі держави змагаються заподадливо на основі досвідів цієї війни перебудувати свої армії та усталити воєнну доктрину, правила й статuti.

Українська армія, якій може вже в недалекому майбутньому прийде́ться знову мірятися силами з ворогами нашої державности і остаточно вирішувати незалежність України, не може і не сміє остати позаду інших армій і тому пильно мусить стежити за розвитком військової справи за кордоном. Тим більше, що досі Українська армія, яка по доконанні в бувшій Росії перевороті в 1917 р., відповідно до обставин і за відсутністю потрібних технічних засобів, вела визвольну боротьбу в досить примітивний спосіб і не мала змоги не то удержуватися нарівні з іншими західно-європейськими арміями, але з різних причин, про які тут не слід згадувати, не могла навіть стежити за їх розвитком, щоби бодай теоретично засвоїти собі ті великі досвіди й реформи, які переводилися в західно-європейських арміях вже в р. р. 1918 і 1919.

Щоби заповнити цю прогалину, будемо нотувати в нашому журналі під висшенаведеним заголовком всі доступні для нас відомости про хід військової справи за кордоном, а головню в тих мілітарних державах, які в цій великій війні відіграли рішаючу ролю.

В першій мірі необхідно нам звернути увагу на хід перебудови армії у Франції, на яку складаються: постанова про реорганізацію армії, яку парламент має ухвалити, усталення Головним Командуванням воєнної доктрини і правил відносно керування великих одиниць, врешті вироблення технічними комісіями нових статутів для різних родів зброї.

I. РЕОРГАНІЗАЦІЯ АРМІЇ.

14 грудня м. р. предложила Вища Військова Рада палаті послів проєкт постанови, який обнімає загальну організацію і побір до війська.

1) **Загальна організація.** По згаданому проєкту французська армія ділиться в мирний час на командування територіяльне і командування великих одиниць, причому оба можуть бути злучені в одній особі. До компетенції першого належали б: побір, адміністрація запасових частин, військова підготовка та удержання ладу і безпеченства в краю; до другого належали б всі справи, які торкаються вишколу, внутрішньої служби, карности, адміністрації корпусів війська і служб.

На час війни число корпусів війська і великих одиниць може бути збільшене до меж, допускаємих скількістю людського матеріялу, обнятого 20-ма наймолодшими річниками військово-обовязаних (від 21—40 року життя).

Територіяльна армія, зложена з 10-ти найстарших річників (від 41—50 року), буде вжита виключно для мобілізації промислової, адміністраційної і рільної.

2) **Побір.** Час військової служби усталено на 18 місяців, але аж від 1923 року, доки число військових фаховців не збільшиться з 50000 до 80000 або 100000, число кольорових військ до 300000 (на 100000 більше ніж зараз) і не заміниться в помічних службах військових урядовців цивільними.

Щоби кожного військово-обовязаного використати як найкраще для народньої оборони, усталено загальні правила для спеціальних приділів, згідно яким часть військово-обовязаних ніколи не буде приділено до корпусів, а відіслано до фабрик і майстерень, де утвориться нова ієрархія: робітник стане простим козаком, майстер і наглядач групи — підстаршиною, а директор — старшиною.

Проєкт постанови передбачає різні привілеї військово-служачим відповідно до чисельности родини.

Касується всякі відстрочки за винятком відстрочок для студентів.

3) **Проєкт постанови про обовязкову військовою підготовку.**

З огляду на скорочений час військової служби виявилась необхідність обовязкового військового підготування і тому предложено Палаті Послів проєкт відповідної постанови, який ділить підготовку на 3 степеня.

а) Перший степень, обнімаючи фізичні вправи, початкові відомости з військовости і військового виховання та деякі спеціальности ріжного знаряддя війни, має на меті підготовку козаків.

б) Другий степень, відповідаючи середній освіті — дає вже поважну загальну освіту і підготовляє підстаршин.

в) Врешті третій степень, що відповідає висшій освіті, підготовляє майбутніх старшин запасу.

Фізичне виховання зачинається вже в народніх школах, а підготовка першого степеня є обовязкова для всеї молоді від 16-го року життя аж до вступу до війська. Держава контролює цю підготовку, для чого кожний хлопець при вступі до початкової школи дістає книжочку, яка товаришить йому аж до поборової комісії. До неї втягаються дані відносно його фізичної спосібности.

Студенти висших державних шкіл одночасно зі своїми факультативними студіями мусять обовязково одержувати і військову освіту, а по скінченню студій осягнути рангу старшини запасу, для чого мусять відбути однорічну службу, а перейшовши в запас, відбути серію вправ чи маневрів протягом 6 місяців.

4) Реорганізація вишколу старшин. Особливу увагу присвячується зараз у Франції реорганізації вишколу старшин, придержуючись трьох основ, усталених Штабом армії.

а) Піднести по можности як найвище рівень загальної освіти старшин, головно в науковім напрямку.

б) Старшини мають протягом своєї служби безупинно набувати собі фахові і технічні знання, зазнайомлюватися з новим матеріалом і його пристосуванням, а головно здобути собі свідомого розуміння постійного звязку між акціями ріжних родів зброї.

в) Творити кадри для кожного новоутвореного роду зброї.

Для переведення в життя першої основи виявилась необхідність піднести рівень навчання в школі Сан Сір (Saint Cyr), яка являється початковою школою для старшин всіх родів зброї. Безпосередньо по скінченню її кожний старшина вступає до аплікаційної (практичної) школи своєї зброї, ще заки його приділено до полку.

Відносно другого пункту прийдеться старшинам ще три рази доповняти своє військове знання на спеціальних курсах; перший раз — перед підвищенням в сотники, другий раз — заки стануть штабними старшинами, а третій раз — перед одержанням якогось вищого командування.

Крім цього старшина мусить переходити щорічні курси в інших родах зброї, а коли є спеціалістом — курси з обсягу своєї спеціальности. Зрештою всі старшини мусять познайомитись з уживанням телеграфу Морзе, радіотелеграфу і керуванням самоходом.

Відносно третього пункту будуть окремі школи для жожної спеціальности, як танки, летунство, звязок і т. д.

Як видно зі сказаного, провідною думкою при укладанню цього пляну вишколу старшин було змагання до заведення однакості військової доктрини через введення однакового початкового вишколу для всіх старшин, взаємне зближення протягом вишколу всіх родів зброї, нарешті — зорганізування відповідних осередків для спеціалістів та вирівнювання військового знання між кадровими і запасовими старшинами.

Переводячи реформу вишколу старшин, не забуто також і тих старшин, яких підвищено підчас війни, хоч вони не перебували у вимагаємих військових школах або ще їх не покінчили, так званих тимчасових старшин. Хоч досвід війни дав їм зрілість і практичне знання, то все ж таки признано, що деякі теоретичні військові відомости можна набути лише в школі в мирний час, тому всі військові без різниці, підвищені в старшини за час війни, оскільки не перейшли повного курсу військових шкіл перед війною, мусять перейти 6-місячний доповняючий курс своєї зброї.

II. ОПРАЦЬОВУВАННЯ І ПЕРЕРІВКА СТАТУТІВ.

Французське командування докладає зараз великих зусиль для опрацювання нових, перевірки старих статутів, оскільки вони ще зовсім не перестаріли, бо не доволі зорганізувати армію, подбати для неї про людський і технічний матеріал, але необхідно ще створити воєнну доктрину, створити статuti і їх приноровлювати. Деякі статuti прийшлося цілковито переробити з огляду на новочасний технічний матеріал, який вимагає нових метод пристосування. Статuti характеру загального, як польової служби, командування великих одиниць і зараз не втратили своєї вартости, але вимагають перевірки і доповнень. **Основні принципи не змінюються, лише змінюється їх пристосування.** Уже в час війни видано багато статутів, але їх установлювано на короткий термін, бо тактичні прийоми змінювалися в міру зросту та удосконалювання матеріалу. Всі ці статuti підпадають зараз основній перевірці для введення однакості.

Пригляньмося **новому статутіві кінноти**, який появився 25 червня 1920 року.

Статут цей ставить собі в заложенню такі принципи:

- 1) Нормальним способом боротьби кінноти є ділання огнем.
- 2) Кіннота маневрує кінно, а бореться звичайно пішо в рамках своїх одиниць.
- 3) Кіннота повинна творити одиниці аналогічно до піхоти.

Основою цього статуту є передовсім наука пішої боротьби; кінну боротьбу значно зредуковано. Кінь пере-

став бути для кіннотчика засобом боротьби, а залишився лише пожиточним засобом пересування. Пробивається в нім тенденція уважати кінноту, як піхоту на конях.

Тимчасова інструкція стрілецька з 1 вересня 1920 р. для ужитку піхоти і кінноти,

1-ий відділ — **карабіни і карабінки** — подає: підготовчі вправи, проби стріляння, вишкіл індивідуальний і збірний, вишкіл ріжних категорій борців,

2-ий відділ — **ручні кулемети** — обнимає: технічну науку і фізичні вправи,

3-ий відділ — **пістолі і револьвери** — обнимає: школу стріляння і вправи бойові,

4-ий відділ — **гранати** — обнимає: науку технічну і вишкіл бойовий.

Згадана інструкція є конечним доповненням тимчасового статуту піхоти з 1-го лютого 1920 р.

Перший відділ найважніший і найцікавіший підкреслює передовсім необхідність практичного вишколення в стрілянні поодинокого козака, який однак не бореться самостійно, а ні механічно в рамках частини, але становить частину **бойової групи**, в якій виконує особисто призначене завдання і задержує власну ініціативу, обмежену лише необхідністю співділення в загальнім завданню групи.

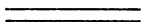
Інструкція переводить принципи, що сила вогня піхоти опирається передовсім на діланню автоматичної зброї, а карабін, поминаючи виняткові випадки, служить лише поодиноким козакам до піддержування вогня на цілі менше або більше рухливі, маловидні і невеликі.

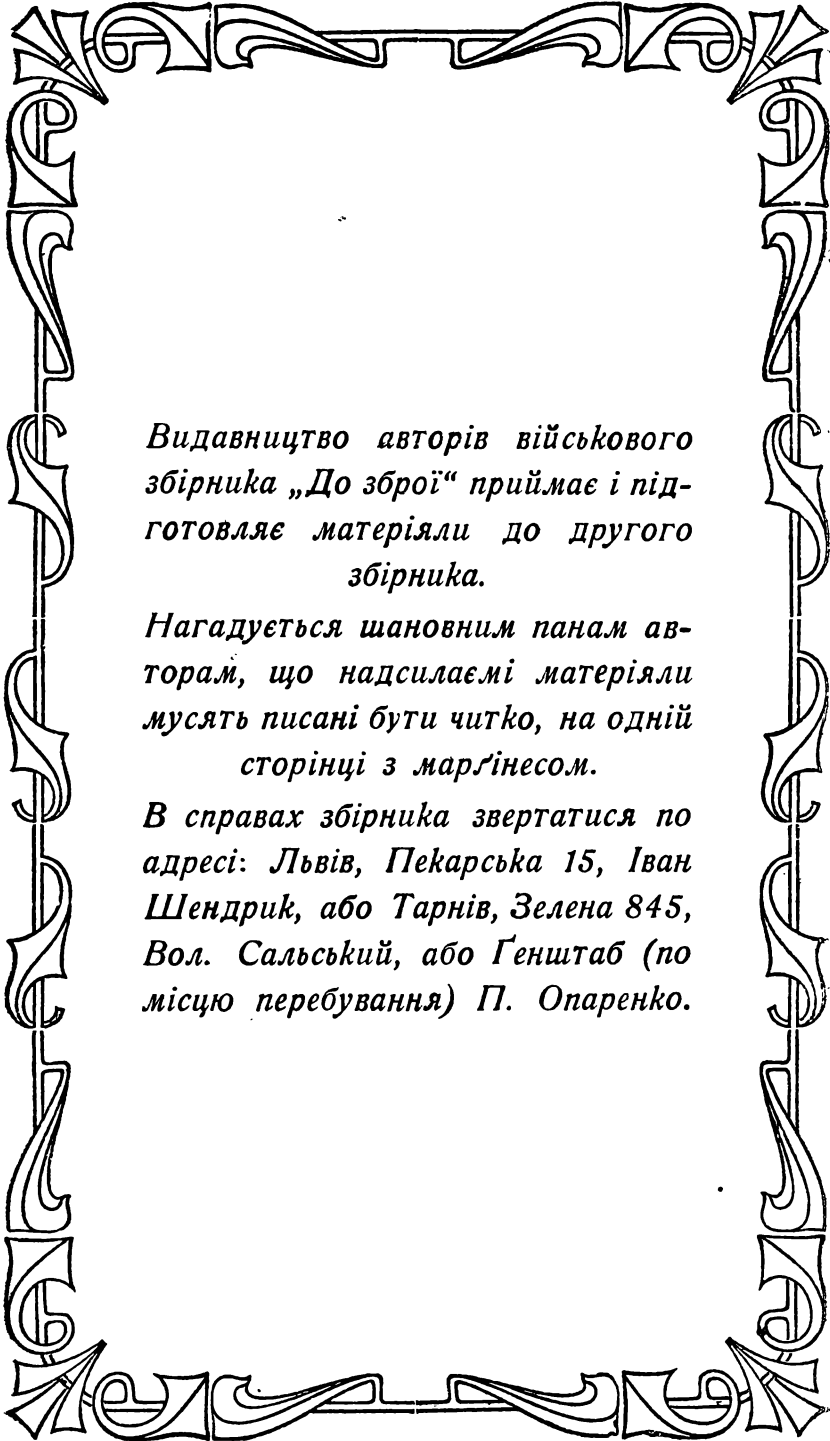
Інструкція задержує з дотеперішніх родів вогня лише **вогнь одинцем**, не дозволяє вживання скорого вогня та вимагає від козака призвичаєння стріляти в умовах несприятючих, як то: вночі, смерком, під мряку і т. ин.

Другий відділ, беручи за основу, що сила вогня бойової групи лежить в ручнім (легкім) кулеметі, якого завданням є промощувати дорогу поступаючій групі, підкреслює необхідність навчання стріляти з ручного кулемета з можливо найбільшим успіхом.

Інструкція усталює, який вишкіл індивідуальний має дістати обслуга, а який збірний вишкіл — група.

(Далі буде).

Видавництво авторів військового збірника „До зброї“ приймає і підготовляє матеріали до другого збірника.

Нагадується шановним панам авторам, що надсилаємі матеріали мусять писані бути читко, на одній сторінці з марґінесом.

В справах збірника звертатися по адресі: Львів, Пекарська 15, Іван Шендрик, або Тарнів, Зелена 845, Вол. Сальський, або Генштаб (по місцю перебування) П. Опаренко.

З М І С Т.

	Стор.
1. * *	3
2. САЛЬСЬКИЙ В. Наші воєнні завдання на майбутнє і воєнна наука	5
3. Схе́ма Вищого Військового Управління в У. Н. Р.	17
4. Вища Військова Рада	21
5. ОБІДНИЙ М. В обороні могил поляглих українських лицарів	24
6. ОТМАРШТЕЙН Ю. Там і тут	30
7. СІГАРІВ В. Як найкраще провадити навчання стрільби	33
8. ШОБЕР Р. Французський тимчасовий статут муштро- вої служби для піхоти	42
9. ПАДАЛКА М. Виступ Полуботківців 4—6 липня 1917 р. в м. Києві на фоні політичної ситуації того часу	58
10. МАГАЛЯС С. Огляд військової справи за кордоном	75
11. Оповідка	80
